

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest

Smjer: Nastavnički/Moderna i suvremena povijest

Diplomski rad:

Zagreb i Zagrepčani u Domovinskom ratu

Mentor: dr. sc. Goran Hutinec

Studentica: Petra Tišljarić

Zagreb, srpanj 2017.

SADRŽAJ

1. SAŽETAK.....	3
2. UVOD	4
3. KLJUČNE RIJEČI	5
4. ŠIRI KONTEKST I POČETAK DOMOVINSKOG RATA	5
5. OPĆENITO O ZAGREBU NA POČETKU DOMOVINSKOG RATA	6
5.1. POLITIČKE PROMJENE, USTROJ VOJSKE I JNA.....	7
6. ZAGREPCANI U RATU I OBRANA GRADA	10
6.1. NARODNA ZAŠTITA.....	10
6.2. CIVILNA ZAŠTITA	13
6.3. POSTROJBE HRVATSKE VOJSKE IZ ZAGREBA	14
6.4. PREUZIMANJE VOJARNI I VOJNIH OBJEKATA JNA	15
7. NAPADI NA ZAGREB	22
7.1. ORUŽANI NAPADI	22
7.2. NEORUŽANI NAPADI I ZBIVANJA DALEKO OD BOJIŠNICE.....	25
8. MIROVNE INICIJATIVE	26
9. DJECA U RATU.....	28
10. PROGNANICI I IZBJEGLICE U ZAGREBU	29
11. MIROVNE MISIJE.....	31
12. ŽIVOT U ZAGREBU	32
13. USPOREDBA NOVINSKIH ČLANAKA	34
13.1. UTAKMICA DINAMO - CRVENA ZVEZDA, 13. svibnja 1990.....	34
13.1.1. Slobodna Dalmacija.....	34
13.1.2. Vjesnik	36

13.1.3. Večernji list.....	37
13.1.4. Zaključak.....	38
13.2. RAKETIRANJE BANSKIH DVORA, 7. listopada 1991.....	39
13.2.1. Slobodna Dalmacija.....	39
13.2.2. Vjesnik.....	40
13.2.3. Večernji list.....	42
13.2.4. Zaključak.....	43
13.3. RAKETIRANJE GRADA ZAGREBA, 2./3.5.1995.....	44
13.3.1. Slobodna Dalmacija.....	44
13.3.2. Vjesnik.....	45
13.3.3. Večernji list.....	46
13.3.4. Zaključak.....	49
14. ZAKLJUČAK.....	50
15. LITERATURA.....	51
15.1. KNJIGE.....	51
15.2. NOVINE.....	52
15.3. AUDIOVIZUALNI MATERIJALI.....	52
15.4. WEB STRANICE.....	53

1. SAŽETAK

Na samom početku rata, grad Zagreb bio je grad u razvoju, teritorijalno, demografski, kulturno, prometno, znanstveno i informacijski. Prema popisu stanovništva, imao je gotovo milijun stanovnika. Iako Zagreb nije bio direktno zahvaćen ratom, mnogi Zagrepčani otišli su na ratište, a Zagreb je primio i mnogo prognanika i izbjeglica.

U Zagrebu su bile smještene i snage Jugoslavenske narodne armije, koje su kroz prvu godinu rata izašle iz Zagreba, uz povremene sukobe. Također, organizirana je i obrana grada Zagreba u obliku Narodne zaštite i Civilne zaštite. U Zagrebu je organizirano i nekoliko gardijskih brigada, među najpoznatijima Prva gardijska brigada „Tigrovi“ i Druga gardijska brigada „Gromovi“.

Osim gardijskih brigada i policijskih odreda, u Zagrebu su osnovane i različite mirovne akcije, među ostalim i Bedem ljubavi, pokret majki koje su željele da se njihove sinove, koji služe vojni rok u JNA, pusti kući. Na Trgu bana Josipa Jelačića organizirani su mnogobrojni miroljubivi prosvjedi, molitve i susreti, s ciljem zaustavljanja rata i agresije nad Hrvatskom.

Zagreb u Domovinskom ratu obilježili su i raketni napadi na grad, a najviše su odjeknuli napad 1991. godine, kada su raketirani Banski dvori, te raketiranje Zagreba 1995. godine, osveta za akciju *Bljesak*.

2. UVOD

„Rat je doista nešto najstrašnije i najpogubnije za čovječanstvo. Još do jučer mnoge geste, pojedine riječi i znakovlja kojima smo se oholo koristili, sada, u vrtlogu smrti, postali su jasniji.“ (Siniša Glavašević)

Rat ne nastaje od danas do sutra, bez ikakvih znakova da će se nešto dogoditi, pa ni Domovinski rat nije tako nenadano započeo. Mnoge netrpeljivosti, mržnja, prebacivanja krivnje za mnogo događaja iz povijesti naroda na prostorima bivše Jugoslavije, dovele su do krvavog rata za nezavisnost Republike Hrvatske.

U ovom sam radu prvenstveno željela prikazati život Zagreba i Zagrepčana tijekom Domovinskog rata - od toga koliko je Zagrepčana sudjelovalo u ratu, u kojim postrojbama su se borili, do toga kako je izgledala sama obrana grada Zagreba, prihvat prognanika i izbjeglica te život građana u Zagrebu. Također, zanimalo me što o određenim značajnijim događajima govore i novine koje su izlazile u tom periodu pa sam usporedila Večernji list, Vjesnik i Slobodnu Dalmaciju.

Za ovaj sam rad bila intrinzično motivirana. Ova me tema osobno dotiče s obzirom da sam iz Zagreba, da je moj tata Zagrepčanin bio dragovoljac Domovinskog rata, a majka medicinska sestra u KB Jordanovac, u jedinici za intenzivno liječenje, tzv. „šok-sobi“ te je tijekom cijelog rata bila u izravnom doticaju sa svim ranjenicima koji su pristizali na taj odjel u KB Jordanovac. Baka i djed bili su prognanici jedan dio rata, također u Zagrebu. S obzirom na njihov direktan doticaj s Domovinskim ratom, i ja sam odrasla često slušajući svjedočanstva o tome kako je izgledao Zagreb i kako su živjeli Zagrepčani u ratu te se na taj način rodila i želja da istražim kako je izgledao život u Zagrebu tijekom Domovinskog rata.

3. KLJUČNE RIJEČI

- Zagrepčani; Bedem ljubavi; raketiranje Grada; 5. vojna oblast; prognanici; izbjeglice; Narodna zaštita; Civilna zaštita; blokada vojarni

4. ŠIRI KONTEKST I POČETAK DOMOVINSKOG RATA

Nakon smrti predsjednika Josipa Broza Tita, počeo je i raspad Jugoslavije. Velikosrpske težnje sve su više jačale, a nacionalne želje naroda za svojim državama postajale su sve veće. Prvi vjesnik raspada Jugoslavije bila je gospodarska kriza koja je počela u drugoj polovini 1970-ih. Broj nezaposlenih je konstantno rastao, kao i vanjski dug Jugoslavije, te svima poznata inflacija. Godine 1981. dogodila se pobuna Albanaca na Kosovu koja je pomoću snaga Jugoslavenske narodne armije zaustavljena, no dala je povod za još veću srpsku propagandu o ugroženosti Srba u Jugoslaviji, koji prema Memorandumu objavljenom 1986. godine jedini nemaju državu unutar Jugoslavije i najugroženiji su na Kosovu i u Hrvatskoj. Ustav iz 1974. godine prozvan je glavnim krivcem za krizu te se 1987. godine otvorilo pitanje njegove promjene. Tijekom tih se godina kao najutjecajniји srpski političar iskristalizirao pravnik Slobodan Milošević. Tijekom 1989. godine i Socijalistička republika Srbija i Socijalistička republika Slovenija izdale su amandmane na Ustav iz 1974. godine, dok je SR Hrvatska tek te godine počela intenzivnije razmišljati o promjenama. One su uslijedile tijekom političkih promjena u svijetu i padom komunizma diljem svijeta, posebice Europe. Na prvim višestranačkim izborima 1990. godine, Hrvatska demokratska zajednica dobila je 205 zastupnika u hrvatskom Saboru, a u srpnju iste godine Ustav SR Hrvatske očišćen je od socijalističkog nazivlja i terminologije. Sve do sljedeće godine u travnju, pokušalo se stvoriti savez suverenih država, što je bila ideja Republike Hrvatske i Republike Slovenije, no u travnju 1991. godine na referendumu 92,18% onih građana RH koji su na isti izašli izjasnilo se za izlazak iz Jugoslavije. Republika Hrvatska je 25. lipnja 1991. proglasila neovisnost, kao i Republika Slovenija, nakon čega su uslijedili sukobi JNA i Slovenije, te pod posredstvom Europske zajednice tromjesečni moratorij na odluku o neovisnosti. Po isteku moratorija, 8. listopada 1991. Republika Hrvatska prekinula je sve državno-pravne veze sa Socijalističkom Federativnom Republikom Jugoslavijom. Tijekom 1990. godine već su započele pobune Srba diljem teritorija Hrvatske te je održan i referendum prema kojem se za srpsku autonomiju izjasnilo gotovo 100% glasača, te je 21. prosinca 1990. proglašena Srpska autonomna oblast

Krajina (tzv. SAO Krajina), a tijekom 1991. godine pojavile su se još dvije autonomne oblasti - jedna u zapadnoj Slavoniji, druga u istočnoj Hrvatskoj. Godinu dana nakon proglašenja SAO Krajine, proglašena je Republika Srpska Krajina. Republika Hrvatska ispočetka je pokušala mirnim putem riješiti novonastalu situaciju, no uskoro je postalo očigledno da je to nemoguće.¹

5. OPĆENITO O ZAGREBU NA POČETKU DOMOVINSKOG RATA

Za vrijeme 1991. godine, na samom početku rata, Zagreb se prostirao na 1717 km² (površinom je dosezao i rijeku Kupu), a bio je grad u razvoju - teritorijalno, demografski, gospodarski, kulturno, prometno, znanstveno i informacijski, s gotovo milijun stanovnika, s okolicom, točnije 933914 stanovnika. Prema popisu stanovništva iz 1991. godine u Zagrebu su većinski živjeli Hrvati (86%), a manjinski narodi su bili Srbi, Muslimani i Slovenci te Jugoslaveni. S obzirom na povećanje broja srpskog stanovništva u Zagrebu, može se zaključiti da Srbi u Zagrebu nisu bili ugroženi kako su to tada pokušali prikazati velikosrpski ideolozi.²

Iako je 1974. godine, novim Ustavom, uspostavljena veća autonomnost republika unutar Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, ni to nije pomoglo da se nacionalne težnje za vlastitim državama smanje, a ni sam centralizam nije smanjen.

Kada je rat počeo, iako Zagreb nije bio direktno zahvaćen ratom, mnogi Zagrepčani odlazili su na bojište. Nisu morali, ali su željeli.³ Mnogo je poginulih i ranjenih Zagrepčana, „ratnika u trapericama“⁴, a u Zagrebu i okolici osnovan je cijeli niz postrojbi, više-manje po općinama, mjesnim zajednicama i slično, koje su okupljale dragovoljce koji su se željeli boriti za slobodu domovine. Mnogo je onih koji su otišli u rat iz Zagreba, a nakon nekog vremena, došli su prognanici i izbjeglice za koje su osigurani smještaji, školovanje te cjelokupna briga. Od sveukupno mobiliziranih građana RH, ukupno 427447, iz Zagreba ih je bilo 81693,

¹ Davor Marijan, Domovinski rat, str. 17-26

² Božidar Javorović, Narodna zaštita grada Zagreba u Domovinskom ratu, str. 26 - 27

³ Gordana Turić, U viteza krunica I. dio, str. 85

⁴ isto, str. 86

odnosno 19,1%.⁵ Broj prognanika već je početkom 1992. godine bio 55590, a izbjeglica iznad 50000. Tijekom rata u gradu Zagrebu, različita literatura navodi različite podatke, zbrinuto je između 300 i 500 tisuća prognanika i izbjeglica.⁶

5.1. POLITIČKE PROMJENE, USTROJ VOJSKE I JNA

Političke promjene koje su zahvatile Jugoslaviju i Hrvatsku krajem osamdesetih najvećim su se dijelom odigrale u glavnom gradu SR Hrvatske Zagrebu. Nakon prvih višestranačkih izbora 1990. godine, a posebno nereda na utakmici Dinama i Crvene Zvezde 13. svibnja iste godine, napetosti su postajale sve veće. U Zagrebu je konstituiran višestranački Sabor, s većinom Hrvatske demokratske zajednice, ali je još kroz 1990. godinu i predsjednik Franjo Tuđman govorio da je u Jugoslaviji moguća samo konfederacija suverenih republika. Tada se još nije spominjao raspad Jugoslavije, iako se iz današnje perspektive čini kao da je taj raspad bio moguć svakog trenutka. Na glavni zagrebački Trg vraćen je i kip bana Josipa Jelačića, simboličan znak slobode, koji je u Hrvatima diljem Hrvatske, a posebno Zagrepčanima budio velik ponos te je Trg preimenovan iz Trga Republike ponovno u Trg bana Josipa Jelačića, čije ime nosi i danas, na zahtjev 70000 građana koji su potpisali peticiju za njegov povratak.⁷ Već u srpnju 1990. godine ispred Sabora na Trgu svetog Marka skinuta je zastava s komunističkim obilježjima i svečano podignuta hrvatska zastava s tradicionalnim hrvatskim grbom - šahovnicom (iako još nije bila službena), a podigao ju je hrvatski policajac Ivan Nađ. Isti dan iz imena Socijalističke Republike Hrvatske izbačen je naziv socijalistička, a parlament koji je prije u svom imenu također sadržavao riječ *socijalistička* nazvan je Sabor Republike Hrvatske. Izvršno vijeće Republike Hrvatske preimenovano je u Vladu, promijenjeni su i nazivi raznih državnih institucija, a grb sa šahovnicom ponovno je postao dio hrvatske trobojnice.⁸

Zagreb je kao političko, gospodarsko i kulturno središte (1990. godine je i izbor za pjesmu Eurovizije bio održan u Zagrebu), zauzeo i stratešku važnost za sva područja života zemlje, a tako i za vrijeme Domovinskog rata, kada je bio osobito važan za obranu zemlje i

⁵ Božidar Javorović, Narodna zaštita grada Zagreba u Domovinskom ratu, str. 112

⁶ Rada Borić (ur.), Centar za žene žrtve rata: zbornik, Ženski informativno-dokumentacijski centar, str. 25

⁷ Matea Brstilo Rešetar, Ivica Neveščanin, Andreja Smetko, Domovinski rat: katalog izložbe, str.69

⁸ isto, str. 68

nacionalnu sigurnost u cjelini.⁹ U Svetošimunskoj cesti 5. kolovoza 1990. započeo je prvi tečaj za obuku policijskih službenika pod nazivom „Prvi hrvatski redarstvenik“ čijim su pripadnicima popunjene prve specijalne postrojbe - Antiteroristička jedinica Lučko te jedinica za posebne namjene MUP-a RH - Tuškanac, Rakitje, Valbandon (Pula), Kumrovec, Pionirski grad (Dubrava), Sljeme, Vinica (Ivanec) i Erdut. Na tom prvom tečaju ukupno je okupljeno 1698 polaznika, a smotru je predvodio predsjednik Tuđman.¹⁰ U Zagrebu je organizirana i narodna zaštita, a 28. svibnja 1991. na stadionu nogometnog kluba „Zagreb“ održana je prva smotra snaga MUP-a i Zbora narodne garde. Tada je prvi put izgovorena i sljedeća zakletva: „Svečano prisežem da ću vjerno i časno izvršavati dužnosti koje se od mene, pripadnika hrvatske narodne garde zahtijevaju i da ću se svjesno i odgovorno pokoravati svim službenim naredbama i zapovijedima. Prisežem i da ću, i uz žrtvu vlastitog života, štititi i braniti svoju domovinu Hrvatsku, njezin suverenitet, teritorijalnu cjelovitost i sve njezine građane.“¹¹ Na toj se smotri i predsjednik RH, dr. Franjo Tuđman obratio ZNG-u, te je među ostalim rekao: „Vi ste izašli iz krila hrvatskog naroda! Vi ste izdanak hrvatske demokracije! Vaša je zadaća da uspostavite ustavno pravni poredak u našoj Republici, da štitite mir sviju građana! Vi ste pod vojnom komandom, u vojnom ustroju! Vi ste začetak buduće vojske!“¹² Iako je ZNG službeno još bio u sastavu MUP-a RH, bio je to začetak organiziranja Hrvatske vojske.

Zagreb je bio izrazito važno logističko i strateško središte tijekom rata. Međutim, u Zagrebu su početkom rata bile smještene i jake vojne snage JNA, točnije, bio je sjedište 5. vojne oblasti. JNA je u Zagrebu imala vojna zapovjedništva, vojno-operativne postrojbe, vojarne, vojna skladišta, vojnu policiju, sudstvo, obrazovanje, zdravstvo, vojno-stambeni fond, vojno-izdavačku strukturu, vojne ustanove i teritorijalnu obranu.¹³ Zapovjednik 5. vojne oblasti sredinom 1991. godine postao je general pukovnik Života Avramović. Ukupno je 50 vojarni i vojnih objekata JNA bilo smješteno u Zagrebu, što je činilo i veliki pritisak samom gradu i stanovnicima, pogotovo nakon što je neprijateljstvo postalo otvoreno. Najveće vojarnje bile su u Novom Zagrebu, vojarna „Maršal Tito“, tzv. Maršalka, te na Peščenici, vojarna

⁹ Božidar Javorović, Narodna zaštita grada Zagreba u Domovinskom ratu, str. 30

¹⁰ Matea Brstilo Rešetar, Ivica Neveščanin, Andreja Smetko, Domovinski rat: katalog izložbe, str. 94

¹¹ Darijo Strehovac - Streh, Tigrovi: Krv pobjednika, str. 108

¹² isto, str. 135

¹³ Božidar Javorović, Narodna zaštita grada Zagreba u Domovinskom ratu, str. 31

„Dušan Ćorković“, tzv. Borongajka. Osim navedenih, veoma su važni objekti JNA bili i sustav vojarni u Ilici na Črnomercu te vojni aerodrom Pleso kod Velike Gorice i vojarne u Dugom Selu i Jastrebarskom.¹⁴ Tri vrlo važne ustanove za JNA bile su i Centar vojno-tehničkih škola „General armije Ivan Gošnjak“, Vojna bolnica Zagreb i Vojno-remontni zavod „Zmaj“.¹⁵ Svoje sjedište u Zagrebu imao je i Republički štab Teritorijalne obrane, tijelo usko vezano uz JNA te je njegova funkcija kao republičkog tijela zbog te povezanosti sve više slabila te se na kraju u potpunosti stopilo s JNA. U Zagrebu je bilo smješteno i Zapovjedništvo 10. motoriziranog korpusa JNA, pod čijim je zapovjedništvom bio znatan dio operativnih snaga u Zagrebu i okolici. Cilj tog zapovjedništva bio je spriječiti i ugušiti eventualnu pobunu u Hrvatskoj. To je Zapovjedništvo imalo i nadzor nad Zapovjedništvom obrane Grada, te je ubrzo Teritorijalna obrana koja je bila pod nadzorom Grada Zagreba zapravo izgubila svoju funkciju obrane grada. Uz sva ta zapovjedništva, u Zagrebu je bio smješten i 5. zrakoplovni korpus sa Zapovjedništvom u Maksimirskoj ulici.¹⁶ Na području cijelog grada bile su raspoređene razne snage JNA: artiljerijske, pješadijske, motorizirane, inženjerske, ABKO (atomska biološko kemijsko oružje), raketne, zrakoplovne, sanitetske i druge te su bile opremljene u skladu s tadašnjim propisima i zakonima.

Građani Zagreba nisu imali povjerenja u JNA s obzirom na njezine zahtjeve o ukidanju „paravojnih snaga u Hrvatskoj“, pri čemu je JNA takvim smatrala i ZNG, te zbog toga što je uspostavom „tampon zona“ sprečavala reakciju hrvatskih snaga nakon što su srpski pobunjenici napali policijske snage RH na Plitvicama (gdje je poginuo prvi hrvatski redarstvenik Josip Jović, 31. ožujka 1991.) i u Borovu Selu (gdje je poginulo 12 hrvatskih redarstvenika, 2. svibnja 1991.). Nakon ultimatumâ Veljka Kadijevića (o čemu će malo kasnije biti više riječi), slijedila je i druga opasnost, nakon proglašenja neovisnosti Republike Slovenije i Republike Hrvatske (25. lipnja 1991.). Tada je JNA napala Sloveniju, a iz zagrebačke je „Maršalke“ pokušala izaći kolona od sedam tenkova i ostalih vojnih vozila kako bi se uključila u sukob u Sloveniji. To su pokušali spriječiti građani Zagreba pri čemu je stradao jedan civil i dvojica vojnika, a više ih je ranjeno. Međutim, vojarne JNA u gradu Zagrebu praznile su se, više manje pomoću pregovora, a dvije najveće napuštene su tijekom

¹⁴ Zagrebačka ratna 1991., Muzej grada Zagreba, str. 18

¹⁵ Božidar Javorović, Narodna zaštita grada Zagreba u Domovinskom ratu, str. 34

¹⁶ isto, str. 32

rujna, listopada i studenog, o čemu će u nastavku rada biti još riječi. Prva predana vojarna bila je ona na Selskoj. Zadnji vojnik JNA napustio je Pleso na Božić, 25. prosinca 1991.¹⁷ Tijekom pregovora hrvatska strana činila je sve što je mogla kako bi što više oružja ostalo u Republici Hrvatskoj, što je JNA protumačila pred međunarodnom zajednicom kao ilegalno naoružavanje. Međutim, dobar je dio oružja ostao u Hrvatskoj te tako poslužio naoružanju hrvatske vojske koja je tek trebala nastati.

6. ZAGREPCANI U RATU I OBRANA GRADA

Zagreb je imao višestruku ulogu u obrani: neposrednu obranu grada, sudjelovanje u obrani Hrvatske, stvaranje uvjeta za djelovanje državne vlasti, vojnog zapovjedništva i drugih državnih struktura obrane.

U Zagrebu se 1990. godine, uoči izbora, ustroj obrane sastojao od tijela gradske vlasti, Teritorijalne obrane, civilne zaštite i sustava motrenja i obavještavanja i gradske policije.

Teritorijalna obrana bila je do tada pod zapovjedništvom Komande obrane Grada Zagreba, gotovo u potpunosti u rukama JNA, s obzirom da su većinu stručnih i ključnih mjesta zauzimali oficiri JNA. Nakon osvajanja Teritorijalne obrane, Skupština Grada je 1992. godine potpuno reorganizirala sustav te je novo postavljena TO bila osnovica za pripremanje i osnivanje zagrebačkih brigada HV-a.¹⁸

6.1. NARODNA ZAŠTITA

Najbitnije za zaštitu grada bile su Narodna i Civilna zaštita. Koordinaciju sustava obrane grada vodili su krizni štabovi. Kroz 1991. godinu Zagrebački regionalni štab promijenio je ime u Krizni štab Zagreb, a na njegovom čelu bio je Mladen Vedriš. Krizni štab Zagreb obuhvaćao je grad Zagreb i općinu Dugo Selo.¹⁹

Narodna zaštita bila je organizirana kako bi nenasilno branila grad, no povećanjem oružanih sukoba, zbog manjka obrambenih vojnih postrojbi i ona je imala vojne, oružane zadatke. Njezino razdoblje djelovanja se stoga i dijeli na neoružano (od osnivanja u travnju

¹⁷ Zagrebačka ratna 1991., Muzej grada Zagreba, str. 18-19

¹⁸ Božidar Javorović, Narodna zaštita grada Zagreba u Domovinskom ratu, str. 79-80

¹⁹ Zagrebačka ratna 1991., Muzej grada Zagreba, str. 22

1991. godine do srpnja iste godine) i neoružano i oružano (od kolovoza 1991. godine do njenog operativnog gašenja 1992. godine). Narodna zaštita grada Zagreba bila je organizirana na temelju dobrovoljnih prijava, a malo nakon osnutka već je brojala više od 60 tisuća ljudi. Krajem srpnja 1991. godine (a osnovana je 5. travnja 1991.) više od 44% dobrovoljaca Narodne zaštite bili su oni iz Zagreba. Neke od glavnih zadaća tih ljudi bile su ulične ophodnje, dežurstva u stambenim i poslovnim zgradama, čuvanja bolnica, skloništa, izvora vode itd.²⁰ Najveća prednost Narodne zaštite bila je upravo ta dobrovoljna baza te visoka motiviranost ljudi. Također, ljudi su djelovali na području svojih četvrti, tako da su dobro poznavali kamo i kako se kretati. U osnutku Narodne zaštite osnovne smjernice su bile da se „NZ osniva kao oblik obrambenog neoružanog samoorganiziranja građana RH u mjesnim zajednicama i općinama radi pružanja organiziranog masovnog narodnog otpora svakome tko bi ugrozio suverenitet i teritorijalni integritet RH i njezin Ustavom utvrđen demokratski poredak“.²¹ Odredi NZ-a osnovani su na razini Republike i na razini općina. Iako je osnutak NZ-a potencirao HDZ, NZ je prvenstveno nastala kao nestranačka obrambena organizacija. Narodna zaštita se prvo osnovala u gradu Zagrebu. Na čelu Generalnog štaba Narodne zaštite bio je Milivoj Kujundžić, inicijator ideje o osnivanju Narodne zaštite. Na osnivačkom sastanku u Zagrebu sudjelovali su predstavnici 19 stranaka, a na čelo Međustranačkog vijeća Narodne zaštite došao je Boris Buzančić, prvi predsjednik Skupštine Grada Zagreba nakon izbora 1990. godine, odnosno gradonačelnik. On je i izdao proglas u kojem poziva građane grada Zagreba da se odazovu i prijave u dobrovoljačke jedinice Narodne zaštite u svojim mjesnim zajednicama jer je Republika Hrvatska u opasnosti.²² Glavne odrednice Narodne zaštite bile su: da se radi o dobrovoljačkim jedinicama te da te jedinice ne spadaju u oružane snage, da se u jedinicu mogu upisati građani s navršениh 18 godina (građani se u NZ mogu uključiti preko svoje mjesne zajednice), jedinice su ustrojene kao: desetina, vod, četa, bataljun i brigada, na čelu svake je zapovjednik, a u jedinice stupaju svi građani bez obzira na stranačku opredijeljenost.²³ Narodna zaštita osnovana je pod geslom: *Sve za Hrvatsku! Svi za Hrvatsku!* Sustav NZ-a od srpnja 1991. godine bio je ustrojen s vrha prema dnu: Republički

²⁰ Zagrebačka ratna 1991., Muzej grada Zagreba, str. 22

²¹ Božidar Javorović, Narodna zaštita grada Zagreba u Domovinskom ratu, str. 120

²² Matea Brstilo Rešetar, Ivica Nevešćanin, Andreja Smetko, Domovinski rat: katalog izložbe, str. 98

²³ Božidar Javorović, Narodna zaštita grada Zagreba u Domovinskom ratu, str. 125

stožer NZ-a RH - Gradski stožer NZ-a Zagreb (međustranačko vijeće NZ-a Grada i krizni stožer Grada) - područni/općinski stožeri NZ-a 14+1 (područna međustranačka vijeća i područni krizni stožeri) - stožeri NZ-a mjesnih zajednica - odredi NZ-a (neoružani, oružani i dragovoljci za bojište). Neoružani i oružani odjeli raspoređivali su se u desetine, vodove i satnije te su tvorile bataljune NZ-a, koji su hijerarhijski bili ispod brigada NZ-a. Dragovoljci za bojište raspoređivali su se u samostalne postrojbe HV-a i brigade HV-a.²⁴

Djelovanje Narodne zaštite u obrani i zaštiti grada Zagreba može se podijeliti na: pripreme i osposobljavanje; motrenje i izvještavanje; zaštitu i čuvanje; organizaciju i održavanje veze; organizaciju proizvodnje i opsadnih i borbenih sredstava; zaprečivanje; uključivanje dragovoljaca u brigade ZNG-a/HV-a; logistička podrška; i borbene akcije.²⁵

Narodna zaštita nije odmah po osnivanju imala oružane odrede, već je ona postala dijelom Oružanih snaga RH 5. listopada 1991. po zapovijedi ministra obrane Gojka Šuška „kojom se zapovjedništva i odredi Narodne zaštite stavljaju u nadležnost i subordinaciju oružanih snaga RH, Glavnog stožera, zapovjedništva operativnih zona i zapovjedništva gradova“.²⁶ Ova je zapovijed bila iznimno važna jer je imala više učinaka: NZ je dobila status oružane, odnosno vojne organizacije, postala je teritorijalnom komponentom Oružanih snaga RH, HV je preuzela odgovornost za njezino opremanje te su Zapovjedništva HV-a postala odgovorna za uključivanje odreda NZ-a u izvršavanje borbenih zadataka. U prosincu 1991. godine odlukom predsjednika RH osnovano je Domobranstvo kao poseban dio hrvatske vojske. Tom odlukom je određeno da vojni obveznici odreda Narodne zaštite, koji nemaju svoj ratni raspored, pripadnu postrojbama Domobranstva. Nakon te odluke bilo je potrebno odrediti status NZ-a, no taj je proces trajao dugo i nije bilo nekog određenog rješenja. Naime, s obzirom da je dio ljudi bio primljen u Domobranstvo i njihove jedinice, svrha oružanog dijela NZ-a nije postojala. No, s obzirom na veoma sporo donošenje rješenja o novom statusu, odredi su postupno nestajali i rasipali se, dok se neki od njih nisu do kraja ugasili. Nakon rata, 1997. godine, pripadnici NZ-a organizirali su Udrugu Narodne zaštite. Prvi general Domobranstva bio je Zvonimir Červenko. On je bio i jedan od osnivača Narodne zaštite, a u jednom od intervjua tijekom 1994. godine opisao je kako su se Zagrepčani uključili u obranu

²⁴ Božidar Javorović, Narodna zaštita grada Zagreba u Domovinskom ratu, str. 157

²⁵ isto, str. 222

²⁶ isto, str. 186

svog grada i države. Organizacija u obrani grada bila je izuzetno dobra, a u nju su se uključila i velika poduzeća poput Tehnike, Vijadukta, Industrogradnje, INA-e, Elektroprivrede, Dalekovoda, Željeznice i ZET-a. U svakom su poduzeću bile dežurne grupe ljudi koji su u slučaju potrebe razvozili teška sredstva, kamenje i slično u već prije pripremljenim natovarenim vozilima. Za vrlo kratko vrijeme izrađeno je preko 6000 ježeva, za što general Červenko svjedoči kako je trebala silna organizacija. Također, naoružanje iz zauzetih vojarni JNA, slali su na teren.²⁷

6.2. CIVILNA ZAŠTITA

Civilna zaštita bila je usmjerena na zaštitu i spašavanje ljudi i materijalnih dobara. Konkretno, to je značilo pripremu skloništa i organizaciju sklanjanja ljudi tijekom uzbuna, izradu planova sklanjanja ljudi tijekom uzbuna, postavljanje odgovarajućih znakova, izradu pravilnika ponašanja u skloništima, zaštitu podrumskih prostorija vrećama s pijeskom, nadziranje i provedbu zaštitnih mjera zamračenja te informiranje građana o pravilima ponašanja prilikom opće i zračne opasnosti kao i o postupanju pri nailasku na neeksplozivna eksplozivna sredstva.²⁸ Zamračenja su se događala kako noćna rasvjeta ne bi poslužila za navođenje i orijentaciju neprijateljskih zrakoplova, a Civilna zaštita provodila ih je u suradnji s drugim službama.²⁹ U Civilnu zaštitu bilo je uključeno oko 90000 ljudi, prosječne starosti 50 godina. Zagreb je imao oko 900 uređenih skloništa i oko 5500 podruma spremnih za prihvata ljudi u slučaju uzbune. Većina skloništa bila je jednonamjenska, što je značilo da nemaju svu potrebnu infrastrukturu, no bilo je i većih dvonamjenskih skloništa, kao npr. u Studentskom domu Cvjetno naselje, dvorani Cibone, parku Utrine, zgradi INA-e u Novom Zagrebu i dr., a jedno od mjesta za sklanjanje bio je i tunel „Grič“.³⁰ Također, jedan od njezinih zadataka bilo je prikupljanje i distribucija humanitarne pomoći, s glavnim punktom na Zagrebačkom velesajmu. Ukupno su održane tri vježbe Civilne zaštite - prva u Velikoj Gorici, druga na Trgu bana Josipa Jelačića, a treća u Pušći pored Zaprešića.³¹

²⁷ Miroslav Mikuljan, Generalova priča - Zvonimir Červenko, str. 31

²⁸ Matea Brstilo Rešetar, Ivica Neveščanin, Andreja Smetko, Domovinski rat: katalog izložbe, str. 131

²⁹ Zagrebačka ratna 1991., Muzej grada Zagreba, str. 24

³⁰ Božidar Javorović, Narodna zaštita grada Zagreba u Domovinskom ratu, str. 81-82

³¹ Miroslav Mikuljan, Generalova priča - Zvonimir Červenko, str. 32

6.3. POSTROJBE HRVATSKE VOJSKE IZ ZAGREBA

S obzirom da nije postojao cjelovit obrambeni sustav u Hrvatskoj, zbog novonastale situacije moralo se čim prije djelovati. Zapovjedništvo obrane grada Zagreba (u nastavku ZOGZ) osnovano je u veljači 1991. godine, a donesena je i Odluka o ukidanju kriznih štabova. Službeno je ZOGZ počeo djelovati 1. ožujka 1991., a na njegovom čelu bio je Darko Grdić. Prvi zadatak obrane grada bilo je zauzimanje vojarni, po mogućnosti bez žrtava i borbe. U Zagrebu su postojale dvije linije fronte. Ona obrambena, sastojala se hijerarhijski od kriznog štaba, zagrebačkog korpusa, policijskih snaga PUZ-a, zagrebačke brigade Zbora narodne garde (ZNG-a), teritorijalne obrane, samostalnih postrojbi i narodne zaštite. Predsjednik Regionalnog kriznog štaba za zagrebačku regiju bio je Zdravko Brzović, a glavni zapovjednik Stjepan Mateša, također i na čelu Zagrebačkog korpusa koji je obuhvaćao dakle, sve oružane sustave u gradu Zagrebu i općini Dugo Selo.

Elitne postrojbe Hrvatske vojske sa šireg zagrebačkog područja su Prva gardijska brigada „Tigrovi“ i Druga gardijska brigada „Gromovi“. Kroz redove Prve gardijske brigade „Tigrovi“ prošlo je oko 10000 osoba, od kojih je oko 1700 ranjeno, ozlijeđeno ili oboljelo, a oko 200 bilo zarobljeno i mučeno u srpskim logorima. Tijekom borbenih operacija život je izgubilo 360 članova „Tigrova“, a još ih se 1500 vodi kao nestali.³² Među elitne postrojbe ubraja se i antiteroristička jedinica „Lučko“. Iz redova te postrojbe je i Josip Jović, prva hrvatska žrtva stradala na tzv. krvavi Uskrs, 31. ožujka 1991. ATJ „Lučko“ odigrala je i važnu ulogu u oslobodilačkoj operaciji „Oluja“. Osim ovih postrojbi, osnivale su se i dragovoljačke postrojbe, među prvima Prva samostalna satnija „Podsused“, Dragovoljačka samostalna satnija „Ban Jelačić“, Samostalna satnija „Cobre“ te 83. samostalni zagrebački dobrovoljački bataljun. Većih vojnih formacija u Zagrebu bilo je 13, no sveukupno ih je bilo puno više. Osim vojnih formacija, u obrani Hrvatske sudjelovala je već spomenuta Policijska uprava zagrebačka te specijalna postrojba ALFA, koja je sudjelovala u brojnim opasnim akcijama diljem Hrvatske.³³ Specijalna postrojba ALFA sudjelovala je i u oslobodilačkoj akciji „Oluja“, a na prostor od Starigrada do Dužica došla je s pet vodova pješništva s pričuvom, dok je šesti vod (topništvo) bio smješten u Starigradu. Nakon okupljanja i dva dana odmora nakon akcije, ALFA se vratila u Zagreb, bez ljudskih žrtava, a radost zbog pobjede podijelili su s

³² Darijo Strehovac - Streh, Tigrovi: Krv pobjednika, str. 337

³³ Zagrebačka ratna 1991., Muzej grada Zagreba, str. 36

građanima na ulicama grada.³⁴ Zagreb je u dragovoljačkim postrojbama u 218 mjesnih zajednica krajem 1990. godine imao sveukupno između 16 i 17 tisuća naoružanih dragovoljaca, što suvremenim oružjem, manji dio, što lovačkim i sportskim oružjem.³⁵ Oružje je bilo djelomično i oduzeto (iz kasarni JNA).

Zagrebačke brigade Hrvatske vojske, izuzev dvije gardijske brigade ZNG-a, Tigrova i Gromova, njih ukupno 14, u vrijeme osnivanja, do studenog 1991. godine imale su 12 494 vojnika. Neke od tih brigada nisu nikada ustrojene, odnosno, služile su kako bi raspoređivale vojnike u ostale brigade na području Zagreba (146., 147. i 152. brigada HV-a). Od sveukupno mobiliziranih građana RH, ukupno 427447, iz Zagreba ih je bilo 81693, odnosno 19,1%.³⁶ Zagrebačke brigade ratovala su na svim hrvatskim ratištima, a do kolovoza 1992. godine poginulo je 215 Zagrepčana, a 542 je ranjeno, dok je 8ero nestalo. Sveukupno je do kraja Domovinskog rata poginulo 613 Zagrepčana, a ranjeno njih 1738, što s nestalima čini 2359 građana grada Zagreba stradalih u Domovinskom ratu.³⁷

6.4. PREUZIMANJE VOJARNI I VOJNIH OBJEKATA JNA

Prema riječima generala JNA Veljka Kadijevića, u njegovoj knjizi „Moje viđenje raspada“ cilj napada JNA bilo je „potpuno blokirati Hrvatsku iz zraka i s mora; ispresijecati Hrvatsku na smjerovima: Gradiška - Virovitica, Bihać - Karlovac - Zagreb, Knin - Zadar, Mostar - Split; svladati istočnu Slavoniju, a onda krenuti prema zapadnoj Slavoniji, Zagrebu i Varaždinu; blokirati Dubrovnik i izbiti u dolinu Neretve te osigurati i držati planiranu granicu samoproglašene Srpske krajine“.³⁸ Stoga je jedan od prvih važnijih poteza u stvaranju manje napetog ozračja u Zagrebu, bila odluka s kraja veljače 1991. godine kojom je Gradski štab Teritorijalne obrane izuzet iz Komande obrane grada Zagreba te je ubrzo nakon te odluke kao glavni zapovjednik novog Gradskog štaba TO izabran Darko Grdić. Sljedeći važan potez bio je osnivanje sustava sveopće obrane odnosno Narodne zaštite te je početkom travnja utemeljeno Međustranačko vijeće Narodne zaštite Zagreba. Ta su tri poteza bila priprema za

³⁴ Ante Nazor (ur.), Specijalna policija MUP-a RH u oslobodilačkoj akciji „Oluja“ 1995., str. 172

³⁵ Božidar Javorović, Narodna zaštita grada Zagreba u Domovinskom ratu, str. 86

³⁶ isto, str. 112

³⁷ isto, str. 117

³⁸ Matea Brstilo Rešetar, Ivica Neveščanin, Andreja Smetko, Domovinski rat: katalog izložbe, str. 38

blokadu saveznih vojarni te pregovora oko povlačenja jedinica JNA iz Zagreba.³⁹ Tijekom rujna 1991. godine ratno stanje se zaoštrava. U zagrebačku zračnu luku odbijaju slijetati sve aviokompanije, pa ona zjapi prazna. Svjetske aviokompanije odlučile su to zbog ratne opasnosti, a u tu su luku slijetali samo avioni JNA.⁴⁰

Zapovijed za osvajanjem vojarni, vojnih skladišta, ustanova i baza JNA došla je s 12. na 13. rujan 1991., a izdao ju je predsjednik RH Franjo Tuđman. Dva mjeseca prije same zapovijedi, poduzete su opsežne pripreme za blokadu svih tih objekata koji su se nalazili pod nadzorom JNA. Bili su to proučavanje užeg i šireg prostora oko vojarne, nadziranje civilnih objekata oko vojarne, analiziranje gustoće naseljenosti u okolici vojarne te upoznavanje protivnika, tj. što se sve unutar vojnog objekta nalazi. Doneseni su planovi ili nepotpune blokade ili potpune blokade objekta. Blokada se sastojala od trokružne opsadne linije. U prvom krugu bili su naoružani pripadnici Narodne zaštite i manje policijske snage, u drugom krugu bila je tehnička i logistička služba, dok se u trećem nalazilo ljudstvo za isključivanje komunalnih usluga pojedinom vojnom objektu. S obzirom na dugotrajne pripreme, nakon izdavanja zapovijedi za osvajanje vojnih objekata JNA, u samo šest dana osvojena su 63 objekta različitih namjena te je u ruke hrvatske vojske došla veća količina tenkova, topničkih oruđa i oružja, tisuće komada pješачkog oružja te milijuni komada streljiva.⁴¹

Za organizaciju blokada vojarni i vojnih objekata JNA, najprije tihu, a potom i otvorenu, bili su zaduženi štabovi narodne zaštite diljem Zagreba. Štab Narodne zaštite Trešnjevka, bio je zadužen za blokadu vojarni „27. Juli“ na Selskoj i „Prečko“ na Zagrebačkoj cesti. Tijekom svibnja 1991., Ivan Posilović, zapovjednik Narodne zaštite Trešnjevka, dobio je zapovijed od zapovjednika Narodne zaštite grada Zagreba, Milivoja Kujundžića, da se što je moguće više, ali i neprimjetno, informiraju o stanju u te dvije vojarnje. Naime, bilo je potrebno znati o koliko se osoba koje djeluju u toj vojarni radi, koliko ima oružja, koji su činovi vojnika unutar vojarne i slično. Logično da podaci nisu mogli biti potpuno točni pa je tako u vojarni „27. Juli“ broj ročnika varirao između 36 i 50, a oficira i podoficira između 14 i 19. Vodstvo NZ-a Trešnjevka dobilo je također i informacije da su cijevi teškokalibarskih haubica od 203 mm

³⁹ Dražen Najman, Ivan Posilović i Marija Dujić, Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj 1991. - Grad Zagreb, str. 30-31

⁴⁰ Hrvoje Hitrec, Zagreb u Domovinskom ratu, audio-vizualna dokumentacija

⁴¹ Dražen Najman, Ivan Posilović i Marija Dujić, Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj 1991. - Grad Zagreb, str. 38-39

okrenute prema pogonu Plive te prema vrtićkim i školskim objektima u Selskoj, pa je postojala opravdana bojazan od mogućeg granatiranja tih objekata, no ta informacija nije bila sto posto provjerljiva. Nakon tihe blokade vojarne „27. Juli“, tijekom koje nije bilo gašenja nikakvih komunalnih opskrbi, te je ulazak i izlazak vojnika iz vojarne prolazio neometano, u srpnju je stigla zapovijed o jačoj blokadi. Oko objekta se stalno nalazilo 50 do 60 naoružanih pripadnika Narodne zaštite i vojnici nisu skrivali oružje. 13. rujna 1991. javno je objavljen poziv predsjednika Tuđmana na potpunu blokadu vojarni, te su u tom trenutku isključene sve komunalije - voda, struja, telefonske linije. Kasnije tog popodneva, vojarina „27. Juli“ bila je predana u miru i bez ispucanog metka. Primopredaja iste zbilja se s 13. na 14. rujna. Blokada vojarne „Prečko“ trajala je također od svibnja, s tihom i laganom opservacijom, a za nju su bili zaduženi pripadnici Narodne zaštite Vrbani, Prečko, Rudeš, te kasnije i Susedgrad. Svaka je mjesna narodna zaštita bila zadužena i raspoređena za jedan dio vojarne. U srpnju je blokada također postala jača i jasnija, dok je potpuna blokada slijedila 13. rujna. No, u vojarni „Prečko“ blokada i primopredaja završila je tek pet dana nakon objave za potpunom blokadom, odnosno, 18. rujna.⁴² Oko vojarne „Prečko“ razvilo se dosta kritičnih situacija, jer sama blokada nije bila dobro organizirana kao ona vojarne „27. Juli“. Naime, mnoge su skupine dolazile stihijski i neorganizirano ispred vojarne, ali na koncu su u vojarnu prvi ušli pripadnici Samostalne satnije Podsused, prve zagrebačke dragovoljačke postrojbe. Tijekom preuzimanja vojarne, došlo je čak i do unakrsne vatre, u kojoj, na svu sreću, nije bilo stradalih. Iz vojarne je izašlo oko 80 oficira, podoficira i vojnika, već u civilnim odjelima, a nakon njihovog odlaska u vojarni je nastao kaos zbog mnoštva ljudi i loše koordinacije. Vojarina „Prečko“ je zauzeta bez i jedne ljudske žrtve.⁴³

Strelište „Vrapčanski potok“ u Gornjem Vrapču i vojno-studentski domovi „Senjak“ u Donjem Vrapču, zauzeti su 15. i 16. rujna. Oba objekta zauzela je također Samostalna satnija Podsused pod zapovjedništvom Siniše Ratkovića. Što se tiče strelišta, u trenutku kada je satnija opkolila strelište, poslana je poruka Jovi Iliću, zapovjedniku strelišta, kako ima 15 minuta da se preda zajedno sa svim vojnicima, a u slučaju predaje, sa zarobljenicima će se postupati prema Ženevskim konvencijama. Tri minute prije isteka roka, pripadnici JNA na strelištu „Vrapčanski potok“ predali su se. Zapovjednik Ratković mišljenja je da su

⁴² Dražen Najman, Ivan Posilović i Marija Dujić, Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj 1991. - Grad Zagreb, str. 40-47

⁴³ isto, str. 70

dezinformacije koje su posjedovali pripadnici JNA o tome kako „ustaše ulaze u vojarne i kolju sve koji nisu Hrvati“ pomogle u osvajanju strelišta, jer je paničan strah među vojnicima na strelištu ipak učinio svoje, iako su se realno mogli suprotstaviti Samostalnoj satniji Podsused, da su imali podatak koliko je ta satnija slabo naoružana. Nakon zauzimanja strelišta, u predvečer 15. rujna započela je blokada vojno-studentskih domova „Senjak“. Pregovori su trajali do 16. rujna u dva ujutro, kada je zapovjednik te vojarne napokon uvjeren da je najbolje spustiti oružje i da je to jedino razumno rješenje. Samostalnoj satniji Podsused predalo se dvanaest oficira koji su prevezeni na Tuškanac u Zapovjedništvo Zbora narodne garde te petnaestak mladih vojnika JNA, koji su odmah pušteni kući.⁴⁴

Na Črnomercu su postojale tri vojarnje: „Ivan Gošnjak“, „Kumrovec“ i „Ivo Lola Ribar“. Sve su one bile u sklopu Vojnotehničkog školskog centra kopnene vojske JNA „General armije Ivan Gošnjak“. Njihov je položaj bio specifičan jer su objekti bili smješteni unutar stambene zone. Iako je to u neku ruku olakšavalo pripadnicima Narodne zaštite Črnomerec, jer su iz stambenih blokova mogli promatrati vojni sastav, oficirski kadar, količinu i vrstu naoružanja, s druge strane, postojala je opasnost od granatiranja pogona „Plive“, „Zagrebačke pivovare“, Elektrine toplane na Trešnjevci, ciglane na tramvajskom okretištu Črnomerec, kao i uništavanje upravo tih stambenih objekata oko vojarni. Nadzor nad vojarnama trajao je od siječnja 1991. godine, a kada je objavljena zapovijed za blokadom svih vojarni, 13. rujna, blokirani su i ovaj objekt. Međutim, za razliku od armijskog skladišta „Kustošija“, koje je također došao pod nadzor NZ-a Črnomerec, te koje je osvojeno 15. rujna, cijeli kompleks vojarni i učilišta na Črnomercu osvojen je nakon dugih pregovora. Pregovori su u toj drugoj polovici rujna vršeni pod nadzorom člana Europske zajednice. Potpuna blokada tih vojarni započela je 7. listopada 1991., nakon zračnih napada na Banske dvore. Vojarne je okružilo 700 naoružanih pripadnika NZ-a Črnomerec koji su podijeljeni u tri satnije. U toj su noći postavljeni u položaj za oružani napad, od kojeg se odustalo uslijed pregovora. Zadnji vojnici iz tog su kompleksa izašli početkom prosinca.⁴⁵

Pripadnici Narodne zaštite Centar imali su zadatak, nakon zapovijedi o blokadi vojarni, blokirati dva važnija objekta JNA na području centra grada: Zapovjedništvo 10. korpusa JNA u Branimirovoj ulici i zgradu Vojnog suda Pete vojne oblasti JNA u Gajevoj ulici. Opsada

⁴⁴ Dražen Najman, Ivan Posilović i Marija Dujić, Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj 1991. - Grad Zagreb, str. 78-81

⁴⁵ isto, str. 82-87

Vojnog suda i svih zgrada u Gajevoj trajala je desetak dana, kada je straža JNA otišla u Vojnu bolnicu u Dubravi, a pripadnici Narodne zaštite zauzeli zgradu u Gajevoj. Iz te zgrade ni u jednom trenutku nije zapucano prema pripadnicima Narodne zaštite i obrane Grada, a napad nije pokrenut ni od strane obrane Grada te je tako zgrada Vojnog suda zauzeta bez oružane borbe. Prema procjeni pripadnika NZ-a Centar u zgradi Vojnog suda bilo je 30ak vojnih policajaca JNA. Potpuna blokada Zapovjedništva 10. korpusa JNA u Branimirovoj dogodila se 5. listopada, dok su te noći postavljeni oko zgrade tzv. ježevi te protutenkovske i protupješadijske usmjeravajuće mine i grudobrani ograđeni vrećama punjenim pijeskom. Također, Zapovjedništvu 10. korpusa JNA prekinut je dovod struje i vode, a Branimirovom ulicom nije se moglo proći. Nakon dva dana uspostavljen je kontakt s generalom Dušanom Uzelcem koji je vodio Zapovjedništvo 10. korpusa JNA. Tijekom pregovora, po svjedočenju Mire Jukića, zapovjednika područnog stožera NZ-a Centar, general-pukovnik Uzelac izrekao je mnoge prijetnje, te lažne optužbe na račun Hrvatske vojske. Zapovjedništvo je tek 2. prosinca iseljeno iz zgrade u Branimirovoj, što je dogovoreno između hrvatske Vlade i vojske s jedne strane i Generalštaba JNA s druge strane.⁴⁶

Jedna od dvije najveće vojarnje u gradu Zagrebu bila je tzv. Maršalka, tj. vojarna „Maršal Tito“ u Novom Zagrebu. U njoj se nalazilo sjedište, ljudstvo i naoružanje 140. mehanizirane brigade JNA. Taj je vojni objekt bio na površini od 80ak hektara s tenkovskim i raketno-topničkim naoružanjem. Prvi problemi vezani za tu vojarnu počeli su u siječnju 1991. godine kada je savezni vojni vrh prijetio vojnim djelovanjem u Zagrebu, ali na svu sreću, te su prijetnje ostale samo verbalne. Nakon napetog siječnja, osnovana je Narodna zaštita Zapruđe, raspoređena u tri satnije. Sljedeća napeta situacija došla je u lipnju 1991. godine, nakon proglašenja samostalnosti Hrvatske i Slovenije. Tada su iz Maršalke izašli tenkovi koji su u koloni trebali produžiti prema Sloveniji, no građani su dočekali tenkove, iz kojih je zapucano, no i od strane građana odgovoreno je na taj napad. Nažalost, taj je kratkotrajni sukob završio pogibljom jednog pripadnika NZ-a i dvojice vojnika JNA. Prije rata u toj je vojarni vojska JNA brojala nešto više od 1000 vojnika, oficira i podoficira, ali je do ljeta 1991. godine u njoj ostalo nekoliko stotina ljudi. Točan broj nije bilo moguće znati jer je broj ljudi u vojarni opadao, što zbog prebjega, što zbog odlaska djelatnih oficira i podoficira. Nakon što je donesena zapovijed o službenoj blokadi vojarni, oko Maršalke je u drugoj polovici rujna

⁴⁶ Dražen Najman, Ivan Posilović i Marija Dujić, Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj 1991. - Grad Zagreb, str. 105-111

uspostavljena opsadna linija koja je počinjala kod Mosta mladosti te prolazila kroz Zapruđe, Utrine, Travno i Jakuševac. Zbog stalne opasnosti od vojnog djelovanja iz Maršalke, blokada je povremeno otpuštala, a povremeno jačala. Komunalije su bile nekoliko puta isključivane pa ponovno uključivane. Osim napetosti koja je već postojala, stalni oružani ispadi vojnika JNA još su je povećavali. Naime, tijekom rujna, listopada i studenog 1991. godine, vojska je u više navrata otvarala vatru po stambenim objektima. Pripadnici NZ-a su za to vrijeme oko vojarne iskopali i podigli mrežu rovova, zapreka, skloništa i grudobrana te su protupješađijskim i protutenkovskim minama minirali pojas uz ogradu i na ulazima u Maršalku. Između 150 i 200 naoružanih pripadnika NZ-a Novi Zagreb svakog je dana bilo prisutno na položajima u tri blokadno-opsadna sektora oko Maršalke. Tri mjeseca je trajala opsada te vojarne, a za to vrijeme 30ak odbjeglih vojnika je prihvaćeno te odvezeno u prihvatne centre gdje su dobili civilna odjela i putne karte. Na kraju blokade u Maršalki su ostali oficiri, podoficiri i vojnici uglavnom srpske nacionalnosti te uz njih i nekoliko civila, članova obitelji pripadnika JNA. Maršalka je konačno osvojena 20. prosinca, kada je s jarbola skinuta jugoslavenska i postavljena hrvatska zastava.⁴⁷

Vojni aerodrom „Lučko“ blokiran je 14. rujna 1991. Na tom je aerodromu glavni zapovjednik bio pukovnik Nikola Stolić, kojem su direktno u ured 16. rujna, kada je prihvaćen zahtjev za pregovore, došli Milivoj Kujundžić, zapovjednik Gradskog stožera NZ-a Zagreb, Josip Javorović, Kujundžićev zamjenik te Željko Sokolić, zapovjednik Područnog stožera NZ-a Novi Zagreb. Tog su dana i završeni pregovori te su se zapovjednik, svi oficiri i podoficiri te ročnici predali - točnije 8 oficira, 12 podoficira i 87 ročnika. Mladi vojnici razoružani su i pušteni kućama, dok su oficiri i podoficiri prevezeni u Zaprešić na saslušanje, no i oni su vrlo brzo pušteni kućama. Osim ljudstva, i svih objekata na vojnom aerodromu, preuzeta je povećana količina naoružanja koja je podijeljena pripadnicima Specijalne policije „Lučko“, NZ-a Novi Zagreb te je ostalo podijeljeno na bojištima u Hrvatskoj.⁴⁸

Uz Maršalku, najveća vojarna u Zagrebu bila je i Borongajka, a najveća znači da je predstavljala i jednu od najvećih opasnosti za istočni dio grada. Njezino pravo ime bilo je vojarna „Narodni heroj Dušan Čorković“, a njezina blokada također je započela 13. rujna 1991. Prema procjeni pripadnika Narodne zaštite, u vojarni je sredinom rujna 1991. godine

⁴⁷ Dražen Najman, Ivan Posilović i Marija Dujić, Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj 1991. - Grad Zagreb, str. 112-119

⁴⁸ isto, str. 120-121

bilo oko 450 oficira, podoficira i vojnika JNA. Sama vojarna prostirala se na 20ak četvornih metara zemljišta, a tamo je vojska JNA držala višenamjenske snage Pete vojne oblasti JNA. U njoj su se nalazili inženjerija, topništvo, automobilski bataljun, jedinice protuzračne i atomsko-biološko-kemijske obrane te stambeni prostor za vojnike. Postojala je opravdana bojazan da će vojska iz te vojarne napasti industrijsku zonu na Žitnjaku, što bi rezultiralo biološkom i kemijskom katastrofom za Zagreb, no ta je opasnost izbjegnuta. S druge strane, pucanje iz vojarne tijekom rujna i listopada 1991. godine, nanijelo je materijalnu štetu po okolnim stambenim zgradama, kućama i tvornicama. Drugi dan blokade vojarni su isključene sve komunalije te su postavljeni ježevi, betonski blokovi, protupješađijske i protutenkovske mine. Situacija u Borongajki bila je izrazito napeta do početka listopada, kada je to pitanje riješeno listopadskim pregovorima između predstavnika Hrvatske Vlade i Generalštaba JNA. Prvi armijski konvoj izašao je iz Borongajke 12. listopada, a drugi, nakon kojeg je ostala prazna, 19. listopada.⁴⁹

U Maksimirskoj ulici bilo je Zapovjedništvo 5. zrakoplovnog korpusa JNA. Za njegovu blokadu bili su zaduženi pripadnici Narodne zaštite Mjesne zajednice Mašićeva. Blokada je započela 14. rujna, no trajala je samo do 15. rujna. Tog su dana pripadnici specijalne policije MUP-a, uz nekoliko pucnjeva upozorenja, ušli u zgradu te iz nje izveli nešto manje od 20 mlađih vojnika. Naime, i prije same blokade, mnogi su iz te zgrade već otišli. Drugi manji objekt, ili barem s manjim brojem vojnika, a u relativnoj blizini Zapovjedništva 5. zrakoplovnog korpusa JNA bio je Sportsko-rekreacijski centar JNA Svetice. On je blokiran 13. rujna, i istog su dana završili pregovori. Naime, pripadnici NZ-a Mjesne zajednice Svetice, ušli su u objekt u kojem su zatekli dva mlada ročnika, jednog majora i upravitelja sportskog centra. Nakon kraćih pregovora, major se predao. Ročnici su poslani u policijsku postaju Maksimir, odakle su u civilnoj odjeći otišli kućama, a major je odveden na saslušanje.⁵⁰

Ostali vojni objekti JNA nalazili su se u Sesvetama, Dubokom jarku, Dugom Selu (garnizon), Prečecu, Velikoj Gorici, Samoboru, Svetonedeljskom Bregu, Molvicama-Falaščaku, Kerestincu, Zaprešiću i Jastrebarskom (također garnizon). Svi su ti objekti,

⁴⁹ Dražen Najman, Ivan Posilović i Marija Dujčić, Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj 1991. - Grad Zagreb, str. 123 - 125

⁵⁰ isto, str. 133-135

preuzeti do kraja godine. Zadnji vojnik JNA, kao što sam već navela, napustio je vojarne u Zagrebu na Božić 1991. godine.

7. NAPADI NA ZAGREB

7.1. ORUŽANI NAPADI

Napadi na grad nisu bili česti kao u ostatku Hrvatske, osobito na istoku i jugu, no već je do siječnja 1992. godine objavljeno 49 zračnih i općih uzbuna. Još u svibnju 1991. godine zapovjednik 10. korpusa JNA sa sjedištem u Zagrebu, Dušan Uzelac, izdao je zapovijed o „stavljanju mirnodopskog sastava 10. korpusa u potpunu borbenu gotovost“, što je, kako u ostatku dokumenta piše, značilo da je taj korpus potpuno slobodan spriječiti sve međunacionalne sukobe, građanski rat, a na svaki napad na pripadnike JNA odgovoriti vatrom, uništiti i onesposobiti napadače.⁵¹ U srpnju 1991. godine počeli su prvi napadi u Zagrebu koji su rezultirali prolijevanjem krvi i smrću Ravena Čuvala, prvog Zagrepčanina koji je poginuo u Zagrebu u obrani grada. Tada su Zagrepčani pokušali spriječiti tenkove koji su iz vojarne „Maršal Tito“ krenuli prema Sloveniji kao odgovor na proglašenje suverenosti i neovisnosti, što su isti dan proglasile i Slovenija i Hrvatska. U pokušaju sprječavanja izlaska tenkova, građani, većinom iz naselja Utrine i Travno, na Mostu mladosti prepriječili su put i bacali molotovljeve koktele i kamenje na tenkove, a osim Ravena Čuvala, još su poginula i dvojica ročnika JNA te je ranjeno i 9ero civila.⁵² Napadi su nastavljeni, pogotovo nakon zapovijedi Predsjednika RH o zauzimanju svih vojarni JNA. Od 1. listopada 1991. raketirani su i onesposobljeni odašiljači na Sljemenu, raketirana je zrakoplovna luka Lučko, a na dan pada vojarne JNA u Samoboru (7. listopada 1991.), raketirana su rubna gradska naselja i samoborsko područje, pri čemu je poginula jedna prognanica iz Vukovara.⁵³

7. listopada 1991. raketirani su Banski dvori, dan kada je isticao moratorij na odluke Sabora o proglašenju neovisnosti. 8. listopada 1991., održano je zasjedanje Sabora u podrumu zgrade INA-e na kojem je potvrđeno da Hrvatska raskida sve državno-pravne veze s Jugoslavijom. U tom napadu cilj je bio ubiti predsjednika Tuđmana, koji je pukom srećom

⁵¹ Božidar Javorović, Narodna zaštita grada Zagreba u Domovinskom ratu, str. 69

⁵² Matea Brstilo Rešetar, Ivica Neveščanin, Andreja Smetko, Domovinski rat: katalog izložbe, str. 112-113

⁵³ isto, str. 130

izbjegao smrt. U Banskim dvorima u tom su se trenutku nalazili predsjednik Tuđman, predsjednik Predsjedništva SFRJ-a Stjepan Mesić te predsjednik Saveznog izvršnog vijeća SFRJ-a Ante Marković. Gađanje Banskih dvora bilo je direktno gađanje središta hrvatske vlasti. Banski dvori, izgrađeni još 1808. godine, nisu se sjećali takve štete i takvog napada. U napadu je stradala i povijesna jezgra grada Zagreba, među ostalim i Prirodoslovni muzej, Galerija Meštrović, palača Jelačić, dječji vrtići, Zbirka glazbenih automata i tako dalje.⁵⁴ Nakon napada su Zagrepčani počeli štititi svoje spomenike kulture (poznata je snimka portala crkve svetog Marka na Gornjem gradu zaštićena daskama i vrećama pijeska). Nekoliko je osoba ranjeno, a u različitim novinskim izvorima navodi se i da je na Dubravkinom putu poginuo gospodin Marko Mihić. Predsjednik Tuđman je tu istu večer obišao Banske dvore i dao izjavu za Hrvatsku televiziju. U isto vrijeme izvršen je i niz napada na Sisak, Karlovac, Viroviticu, Koprivnicu, Vinkovce, Vukovar, Gospić, Dugu Resu itd.⁵⁵

Napadi su bili učestali i iz već spomenute Maršalke, a pucano je na obližnje zgrade pa je u jednom trenutku čak sedam katova jedne zgrade izgorjelo. U Haagu je 10. listopada dogovoreno da JNA u roku 30 dana napusti Hrvatsku. JNA nije izašla iz Hrvatske u roku 30 dana, ali ipak je iz Zagreba napuštena i zadnja vojarna do kraja 1991. godine. Nakon toga, Zagreb nije trpio velike napade sve do 1995. godine, iako je pojedinačnih napada na grad i okolicu bilo i kroz 1993. godinu.

8. listopada 1991., u zagrebačkoj bolnici Merkur, tada Ozren Novosel, rođeno je prvo dijete u neovisnoj Hrvatskoj, dječak Tomislav Dujmović, majke Jadranke i oca Tomislava, koji je svoje ime dobio po prvom hrvatskom kralju, kralju Tomislavu i po svom ocu.⁵⁶ Malom je Tomislavu krsni kum bio sam predsjednik Tuđman. U razgovoru sa sada velikim Tomislavom, koji igrom slučaja živi u susjednoj ulici, saznajem da je od predsjednika dobio i zlatni novčić, a krštenju je prisustvovao predsjednikov izaslanik.

Hrvatske obavještajne službe presretale su razgovore sa srpske i strane JNA te su tako uhvatile i 17. listopada naredbu generala Vasiljevića kako je potrebno izvršiti novi napad na

⁵⁴ Hrvoje Hitrec, Zagreb u Domovinskom ratu, audio-vizualni materijal

⁵⁵ Ante Nazor (ur.), Specijalna policija MUP-a RH u oslobodilačkoj akciji „Oluja“ 1995., str. 39

⁵⁶ Zvonimir Milčec, Zagrebačka linija fronte, str. 93

Zagreb, u tolikim razmjerima da zagrebački centar uopće više ne postoji. U međuvremenu zapovijeda napad na Sisak i sva okolna mjesta oko Zagreba.⁵⁷

Ponovno, veće raketiranje Zagreba odvalo se i 2. i 3. svibnja 1995. kao osveta Republike Srpske Krajine zbog gubitka zapadne Slavonije. Napade na grad naredio je Milan Martić. Bila je to osveta nakon vojno-redarstvene akcije Bljesak. Do tada je sav mir u Zagrebu bio samo prividan mir nakon kojeg su uslijedila razaranja i ljudske žrtve. Milan Martić, koji je u vrijeme „balvan revolucije“ bio načelnik milicije u Kninu, bio je jedan od najutjecajnijih političara u SAO Krajini, a kasnije u Republici Srpskoj Krajini. Zbog tog napada osuđen je na međunarodnom sudu u Haagu na 35 godina zatvora.⁵⁸ Napadi su osim u Zagrebu, paralelno izvršeni i u Sisku i Karlovcu. Kasnije, 3. svibnja, Milan Martić izjavio je za vrijeme inspekcije srpskih paravojnih jedinica koje su pobjegle iz zapadne Slavonije, kako su njegovi ljudi „iz osvete“ lansirali rakete na Zagreb i ostale hrvatske gradove.⁵⁹ Grad je gađan kazetnim bombama (tzv. zvončići) koje su bile zabranjene. Jedna takva kazetna bomba izbacuje po 288 manjih bombi koje eksplodiraju pri dodiru, a izgledaju kao kravlja zvonca pa su po tome popularno nazvani zvončići.⁶⁰ Pri tim napadima poginulo je sedmero civila, a više od 200 ljudi je ranjeno. U napadu su pogođene i Dječja bolnica u Klaićevoj ulici, gimnazije u Križanićevoj ulici, Dom umirovljenika „Centar“, Akademija dramskih umjetnosti, Hrvatsko narodno kazalište i još neki objekti. U HNK-u u to je vrijeme održavana proba za predstavu Donau Balet te je ozlijeđena i primabalerina i tadašnja ravnateljica Baleta HNK Almira Osmanović. Svoje baletne šlapice poklonila je gospođi Ankici Tuđman, a sada su jedan od spomen predmeta u Memorijalnom centru raketiranja grada Zagreba 1991.-1995.⁶¹ Dva dana nakon napada vrlo jasnu poruku poslao je i američki veleposlanik Galbraith, koji je upozorio vodstvo Republike Srpske Krajine da je veći broj raketa eksplodirao u blizini američkog veleposlanstva u središtu Zagreba te u zračnoj luci Pleso, gdje je smještena američka poljska bolnica za UNPROFOR te da obavještava vodstvo RSK-a da ukoliko i jedna raketa pogodi neku od američkih službenih ustanova ili nanese ozlijede američkim građanima, da će biti

⁵⁷ Damir Borovčak, Hello Toronto - ovdje Zagreb, str. 21

⁵⁸ Matea Brstilo Rešetar, Ivica Neveščanin, Andreja Smetko, Domovinski rat: katalog izložbe, str. 74

⁵⁹ Joop Scheffers, Veleposlanik u Zagrebu 1994.-1998., str. 59

⁶⁰ isto, str. 57

⁶¹ Matea Brstilo Rešetar, Ivica Neveščanin, Andreja Smetko, Domovinski rat: katalog izložbe, str. 326

primorani reagirati u samoobrani, prema članku 51. Povelje UN-a te da će se takav napad smatrati direktnim napadom na SAD i imati ozbiljne posljedice za Srbiju.⁶²

Iako je reakcija na napad na Zagreb bila i u svjetskim medijima jaka, također je bila jaka i oštra reakcija na samu akciju Bljesak te je glasnogovornik UN-a u Zagrebu bio najoštriji te nazvao akciju „teškim udarcem mirovnom procesu, u kojem su svi pokušaji UN-a da uspostavi povjerenje između dvije zavađene strane obezvrijeđeni“ te je Hrvatska bila pozvana da napusti ponovno osvojena područja, što je bilo daleko od mogućeg.⁶³

Tijekom vojno-redarstvene akcije Oluja, u kojoj je oslobođeno 11000 km² hrvatskog teritorija, pokušao je još jedan napad na Zagreb, na sreću neuspješan. Rakete odaslane prema Zagrebu promašile su cilj, ali takvu sreću nisu imali ostali hrvatski gradovi na crti razdvajanja - Sisak, Karlovac, Osijek, Vinkovci, Županja i Dubrovnik. Hrvatska je vlada posebno protestirala zbog pokušaja bombardiranja dvaju mlaznih zrakoplova bosanskih Srba iz Banja Luke na kemijski kompleks u Kutini, čiji je cilj izgleda bio prouzročiti kemijsku katastrofu, koja bi stajala života tisuće civila. Na sreću, ni taj napad nije bio uspješan.⁶⁴

7.2. NEORUŽANI NAPADI I ZBIVANJA DALEKO OD BOJIŠNICE

Neoružani napadi obuhvaćali su političke pritiske, psihološko-subverzivno djelovanje, vojne pritiske i prijetnje, propagandu, ekonomske mjere. Velikosrpska propaganda trebala je razviti strah i kod Srba i kod Hrvata. Hrvati su se trebali bojati snažne JNA i nepobjedivosti Srbije, a Srbi ustašoidnih Hrvata. Bez obzira na velikosrpsku propagandu, u Zagrebu je bilo malo Srba koji su se tako lako dali uvući u velikosrpsku politiku. Međutim, ta je propaganda utjecala na stanovništvo Zagreba - uspjela je zaplašiti ljude, a u Srbe usaditi nepovjerenje prema novoj vlasti. No, svejedno, mali je broj bio onih koji su javno podržali Slobodana Miloševića i njegovu politiku.⁶⁵ Neke od laži koje su podmetane i služile u svrhu propagande bile su i te da je Zagreb najveći koncentracijski logor s čijeg se područja do početka 1992. godine odselilo preko 10000 Srba, a 10000 srpske djece nasilno je pokršteno.⁶⁶

⁶² Joop Scheffers, Veleposlanik u Zagrebu 1994.-1998., str. 60

⁶³ isto, str. 61

⁶⁴ isto, str. 115

⁶⁵ Božidar Javorović, Narodna zaštita grada Zagreba u Domovinskom ratu, str. 65-66

⁶⁶ Damir Borovčak, Hello Toronto - ovdje Zagreb, str. 48

Nažalost, osim likvidacije civila na bojišnicama diljem Hrvatske, takvi su se nemili događaji događali i u Zagrebu. Jedan od takvih je slučaj obitelji Zec ubijene u Zagrebu (ubijeni otac, majka i 12-ogodišnja kćer). 7. prosinca 1991. u njihovom ubojstvu sudjelovalo je petero pripadnika postrojbi pod zapovjedništvom Tomislava Merčepa. Zbog niza pravnih grešaka, ubojice nisu osuđene. Također, ostalo je nejasno radi li se o zločinu iz mržnje, kriminalu ili, kako neki portali nagađaju, o povezanosti oca Mihajla Zeca s pripadnicima SAO Krajine.⁶⁷

Još je jedno ubojstvo potreslo Zagreb, također 1991. godine, no nešto ranije, 21. rujna. Tog je dana ubijen Ante Paradžik, član i suosnivač Hrvatske stranke prava. On je godinu ranije izašao iz HDZ-a i s dvojicom svojih suradnika (Krešimir Pavelić i Dobroslav Paraga), odlučio oživiti Stranku prava dr. Ante Starčevića. HSP je kroz tu godinu osnovao i Hrvatske obrambene snage, tzv. HOS na čijem je čelu bio predsjednik HSP-a Dobroslav Paraga. Procjenjuje se da je kroz HOS tijekom 1991. godine prošlo nešto više od 3000 vojnika, no kako je taj sastav bio paravojan, nastojalo ih se ukinuti ili uklopiti u odrede ZNG-a i HV-a, što se do sredine 1992. godine i realiziralo.⁶⁸ Što se tiče ubojstva Ante Paradžika, ono se dogodilo nakon što se vraćao sa skupa HSP-a Križevci. Njegov auto su izrešetali hrvatski policajci, koji su se kasnije branili time kako su dobili anonimnu dojavu o tome kako se u automobilu nalaze „martićevci“. Osuđeni su na zatvorsku kaznu, ali su ubrzo amnestirani od strane predsjednika Tuđmana. Okolnosti tog ubojstva ostale su do danas nerazjašnjene.⁶⁹

8. MIROVNE INICIJATIVE

Napadi su rezultirali i mirovnim inicijativama. Naime, počeci tih inicijativa bili su potaknuti strahom roditelja čiji su sinovi bili na službenju vojnog roka u JNA. Već od siječnja 1991. godine organiziraju se akcije kojima se poziva na mirno rješavanje sukoba, a jedna od najvećih bilo je potpisivanje Apela za mir koji su organizirale majke vojnika. U dva dana prikupljeno je oko 64 tisuće potpisa, a oni su predani Stjepanu Mesiću, tadašnjem predsjedniku predsjedništva SFRJ, koji ih je proslijedio saveznom sekretaru za narodnu

⁶⁷ https://sh.wikipedia.org/wiki/Aleksandra_Zec

⁶⁸ Davor Marijan, Domovinski rat, str. 55

⁶⁹ https://hr.wikipedia.org/wiki/Ante_Parad%C5%BEik

obranu Veljku Kadijeviću. Organiziraju se mirovni skupovi, molitveni prosvjedi, povezuju se majke koje žele izvući sinove iz vojske, a uskoro se osniva i „Bedem ljubavi“, udruženje majki, kao suprotnost vojnim akcijama koje je izvela JNA pod nazivom Bedem 1 i Bedem 2. Iako su svoje apele slale ne samo diljem Hrvatske i SFRJ, nego i u Europu, nailazile su, pogotovo u Europi, na ravnodušnost. Svejedno, nisu odustajale od svoje inicijative, a iz te organizacije nastala je i udruga „Žene u Domovinskom ratu“ koja djeluje i danas.⁷⁰ Majke su organizirale razne mirovne akcije, prosvjede ne samo u Hrvatskoj, već i u drugim zemljama Europe, a organizirale su i molitvu krunice s posebnim nakanama za mir i za spas svoje djece iz JNA na središnjem zagrebačkom Trgu svaku večer u 21 sat tijekom 1991. godine.⁷¹ Majke iz Hrvatske, Albanije, Makedonije i Bosne i Hercegovine čak su otišle i put Beograda, kako bi izvukle svoje sinove iz JNA. Osim u Beograd, išle su i u mnoge druge gradove, no po njihovim brojnim svjedočanstvima, jedine su neugodnosti doživjele u Beogradu gdje ih se uvjeravalo da su njihovi sinovi dobro i da se ne moraju brinuti.⁷² Dolaskom u Beograd JNA je u svom glasilu Front nazvala akciju majki „bedem mržnje prema Jugoslaviji i JNA“.⁷³ U drugim europskim gradovima primljene su ne s tolikim odbijanjem, no i dalje bez velikog odjeka, bez previše razumijevanja za svoju situaciju. Mnoge majke iz Bedema ljubavi sudjelovale su i u zbrinjavanju i brizi za izbjeglice i prognanike. Uz Bedem ljubavi, Apel je poslalo i Društvo hrvatskih intelektualki, a u samo nekoliko dana prikupile su više od 460 potpisa žena intelektualki za apel koji je bio protestna nota zbog mnogih ratnih zločina do tada učinjenih, prije svega zbog spaljivanja sela Čelija čiji su preživjeli stanovnici došli u Zagreb kao prognanici.⁷⁴ U svom ratnom dnevniku, književnik Zvonimir Milčec naziva te majke hrabrima jer od Zagreba su samo Zagrepčanke ljepše, a očito i hrabrije, odnosno, govori o najljepšim, najplemenitijim i najžštenstvenijim epizodama tih ratnih dana, kada su se majke nakon mnogih pohoda po Europi, vratile na Trg bana Jelačića i u svoj Zagreb.⁷⁵ Na velikom povijesnom skupu majki ispred 5. vojne oblasti povijesni govor održao je i hrvatski

⁷⁰ Zagrebačka ratna 1991., Muzej grada Zagreba, str. 14-15

⁷¹ Žene u Domovinskom ratu: Snaga ljubavi, činiti dobro, Knjiga prva: Zagreb, Biblioteka Domovina, str. 28

⁷² isto, str. 38 - 40

⁷³ Matea Brstilo Rešetar, Ivica Neveščanin, Andreja Smetko, Domovinski rat: katalog izložbe, str. 115

⁷⁴ Žene u Domovinskom ratu: Snaga ljubavi, činiti dobro, Knjiga prva: Zagreb, Biblioteka Domovina, str. 88

⁷⁵ Zvonimir Milčec, Zagrebačka linija fronte, str. 69

književnik Vlado Gotovac, poručivši generalima da ih se Hrvatska ne boji, da imaju imalo srama da bi od njega umrli i da će on radije umrijeti s tim okupljenim ženama i majkama, nego s tim generalima u takvom sramu živjeti. Na istom skupu na pozornici je bio i Tomislav Ivčić te otpjevao svoju pjesmu „Stop the war in Croatia“, koja je postala neslužbena himna „Bedema ljubavi“.⁷⁶

Ta „druga linija fronte“ okupljala je i zagrebačke znanstvenike, sveučilišne nastavnike, prosvjedne radnike, umjetnike, novinare i kulturne stvaratelje. Novinari i umjetnici stvorili su i svoje oružane postrojbe, u kojima su bili umjetnici poput Svena Laste, već spomenutog Zvonimira Milčeca, Slobodana Praljka, Žarka Potočnjaka, Ivana Cerovca i drugih.⁷⁷ Okupljeni umjetnici tvorili su Zbor ratnih umjetnika, a među ostalim ih je obilježavao i ad hoc teatar.⁷⁸ Tijekom 1992. godine Hrvatski povijesni muzej u Zagrebu organizirao je prodajnu izložbu sliku pod nazivom „Hrvatski umjetnici za pomoć 124. vukovarskoj brigadi“ u Meštrovićevom paviljonu te susret umjetnika s prognanim Vukovarcima.⁷⁹

Nakon raspada Jugoslavije, raspala se i Biskupska konferencija Jugoslavije te je tijekom 1992. godine papa Ivan Pavao II. osnovao Hrvatsku biskupsku konferenciju na čelu s kardinalom Franjom Kuharićem. Katolički bogoslovni fakultet vraćen je u sastav sveučilišta u Zagrebu, a Nadbiskupskoj gimnaziji u Zagrebu opet je priznato pravo postojanja.⁸⁰

9. DJECA U RATU

Tijekom Domovinskog rata, do 1994. godine, samo u Zagrebu poginulo je desetero, a ranjeno je trideset i sedmero djece. Sveukupno je u Republici Hrvatskoj do iste godine poginulo 171 dijete, a ranjeno je 712ero djece.⁸¹ U Zagrebu je registrirano mnogo prognanika i izbjeglica, a velik dio istih bila su djeca i to najviše djece od 0 do 14 godina. Posljedice rata kod djece bile su vidljive kako fizički (ranjavanje, bolesti kao npr. tumori, epilepsija ...), tako

⁷⁶ Matea Brstilo Rešetar, Ivica Neveščanin, Andreja Smetko, Domovinski rat: katalog izložbe, str. 116-117

⁷⁷ Božidar Javorović, Narodna zaštita grada Zagreba u Domovinskom ratu, str. 108

⁷⁸ Hrvoje Hitrec, Zagreb u Domovinskom ratu, audio-vizualni materijal

⁷⁹ Matea Brstilo Rešetar, Ivica Neveščanin, Andreja Smetko, Domovinski rat: katalog izložbe, str. 12

⁸⁰ Andrija Lukinović, Zagreb - devetstoljetna biskupija, str. 449

⁸¹ Neven Šikić, Miomir Žužul, Ivan Fattorini (ur.), Stradanja djece u Domovinskom ratu, str. 35

i psihosomatski, odnosno, povećao se broj djece sa psihosomatskim poremećajima i smetnjama. Kod djece iz Zagreba psihosomatske smetnje (najčešće jake glavobolje) pojavile su se prvi put, dok je kod djece iz ratom zahvaćenih područja više bilo prisutno pogoršanje postojećih psihosomatskih smetnji.⁸² Ratna psihoza utjecala je i na porast ovisnosti pa se prema evidenciji Odjela ovisnosti Kliničke bolnice „Sestre milosrdnice“ u Zagrebu te Centra za ovisnosti tijekom 1991. godine broj onih koji su se javili zbog liječenja od ovisnosti dvostruko povećao. Samo u Zagrebu taj je broj u 1991. godini iznosio 311 osoba prvi puta liječenih od ovisnosti u Centru za ovisnosti, dok je broj liječenih u bolnici Sestara milosrdnica kroz istu godinu bio 571, većinom maloljetnika i osoba do 25 godina starosti.⁸³

Osim djece koja su teško proživljavala ratno stanje, od 1991. do 1996. godine ukupan broj oboljelih od PTSP-a iznosio je oko 60000, i to onih koji su prošli bilo kakav vid psihijatrijske intervencije. Od 1992. do 2002. godine 10320 ljudi počinilo je samoubojstvo, a od tog broja je 16,5% hrvatskih branitelja.⁸⁴

10. PROGNANICI I IZBJEGLICE U ZAGREBU

Zbog oružanih sukoba diljem Hrvatske, u Zagreb su uskoro počeli pristizati prognanici. Ubrzo nakon njih, kako se rat proširio i na područje Bosne i Hercegovine, a i zbog pritisaka na Hrvate na Kosovu i u Vojvodini, došao je i veći broj izbjeglica. Mnogi Zagrepčani se spontano povezuju i dijele hranu i pomoć te osiguravaju smještaj. Uz građane, postoje i organizirane službe za pomoć. Često su prognanici bili smješteni kod rodbine i obitelji, no kako se njihov broj povećavao, potrebno je bilo smjestiti ih i u organizirani smještaj, najčešće gradske sportske dvorane. Neki od smještaja bile su i barake u naselju Špansko, u sportskoj dvorani „Martinovka“ itd. Primjerice, u hotelu „Panorama“ uz prisutnost Međunarodnog Crvenog križa, dovezeni su zatočenici iz logora u Manjači, koji je otvoren nakon pada Hrvatske Kostajnice. U hotelu su ih dočekali i liječnici te njihove obitelji.⁸⁵

⁸² Neven Šikić, Miomir Žužul, Ivan Fattorini (ur.), Stradanja djece u Domovinskom ratu, str. 92

⁸³ isto, str. 145-147

⁸⁴ Darijo Strehovac - Streh, Tigrovi: Krv pobjednika, str. 347

⁸⁵ Matea Brstilo Rešetar, Ivica Neveščanin, Andreja Smetko, Domovinski rat: katalog izložbe, str. 239

Broj prognanika već je početkom 1992. godine bio 55590, a izbjeglica iznad 50000. Tijekom rata u gradu Zagrebu, različita literatura navodi različite podatke, zbrinuto je između 300 i 500 tisuća prognanika i izbjeglica.⁸⁶

Po podacima Regionalnog ureda za prognanike, broj prognanika i izbjeglica u Zagrebu mijenjao se od 1990. do 1997. godine, što je i sasvim logično. U listopadu 1993. godine broj prognanika bio je veći od 54000, a izbjeglica veći od 72000, što je više od 127000 ljudi.⁸⁷ U Zagrebu je bilo 33 izbjegličko-prognanička centra. Mnogi hoteli i mnoge organizacije dale su svoje prostorije na korištenje i za smještaj izbjeglica i prognanika. Rezerve hrane i lijekova nestajale su i punile se dan za danom, mnogi prognanici već su došli neuhranjeni, a prosječan trošak kako bi se svima pomoglo bio je oko milijun američkih dolara dnevno, što, iako u tom trenutku, početkom rata, ekonomsko stanje Zagreba još nije bilo jako loše, na prosječnu mjesečnu plaću u Hrvatskoj od 100 dolara djeluje jako puno.⁸⁸

Središnje skladište Hrvatskog crvenog križa nalazilo se na Zagrebačkom velesajmu, a iz njega se dijelila pomoć. Do travnja 1992. godine tamo je zaprimljeno više od 1000 tona hrane, oko 170000 obiteljskih porcija hrane, oko 170000 pokrivača i 87 tona higijenskih potrepština.⁸⁹

O okupiranim dijelovima Hrvatske, Zagrepčani su pratili izvještaje i preko televizije, ali i preko radija. Jedan od najslušanijih radija tada bio je Hrvatski radio Vukovar. Javljanja iz Vukovara bila su tri puta dnevno, a javljali su se redom: Josip Esterajher, Alenka Mirković i najprepoznatljiviji među njima Siniša Glavašević. On je svoje zadnje izvješće poslao 18. studenog 1991., dan kada je grad Vukovar pao. Siniša Glavašević bio je jedan od mnogih koji su ekshumirani iz masovne grobnice Ovčara.⁹⁰ Samo do sredine listopada 1991. godine na području Hrvatske poginulo je 14 novinara, a čak 170 ih je ranjeno ili maltretirano.⁹¹

U Zagrebu je djelovao i Centar za žene žrtve rata. Centar je osnovan u prosincu 1992. godine, a s radom je počeo u veljači 1993. godine. Pomagao je ženama izbjeglicama i

⁸⁶ Rada Borić (ur.), Centar za žene žrtve rata: zbornik, Ženski informativno-dokumentacijski centar, str. 25

⁸⁷ Hrvatska 1994., prir. Milovan Baletić, str. 295

⁸⁸ Damir Borovčak, Hello Toronto - ovdje Zagreb, str. 62

⁸⁹ Matea Brstilo Rešetar, Ivica Neveščanin, Andreja Smetko, Domovinski rat: katalog izložbe, str. 269

⁹⁰ Zagrebačka ratna 1991., Muzej grada Zagreba, str. 34 - 35

⁹¹ Darijo Strehovac - Streh, Tigrovi: Krv pobjednika, str. 66

prognanicama, žrtvama rata, da prevladaju traume. Osim psihosocijalnog rada, važan je segment bilo i pružanje humanitarne pomoći. Centar se financirao iz vlastitih izvora i donacija, ponajprije ženskih grupa iz inozemstva. Početkom rada Centra, radilo je tridesetak žena, dok je tijekom 1993. godine u rad bilo uključeno i dvadeset i tri terenske radnice. Osim rada sa ženama i djecom, Centar je redovito kontaktirao s drugim gradovima i pomogao u osnivanju sličnih centara diljem Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Prvotna ideja Centra bila je pomoći ženama žrtvama seksualnog zlostavljanja i silovanja u ratu, no uvidom u situaciju, Centar je odlučio osnovati grupe pomoći za sve žene traumatizirane ratom. Do 1994. godine radili su s preko 700 žena, što na grupnim, što na individualnim sastancima.⁹²

Žene u Zagrebu bile su organizirane i u udruhu „Hrvatska žena“ Zagreb - Sesvete. Njihov rad je također bio humanitarnog karaktera, a prikupljale su hranu, odjeću, obuću, higijenske potrepštine, skrbile su za prognanike i izbjeglice.⁹³

11. MIROVNE MISIJE

Važan dio u Domovinskom ratu odigrale su i tzv. „plave kacige“ i promatrači Europske zajednice. Ti su promatrači bili smješteni u zagrebačkom hotelu „I“, u Remetincu, u kojem je bilo smješteno sjedište „tripartitnog odbora“ pod predsjedanjem šefa Promatračke misije Europske zajednice. Predstavnik srpske strane u pregovorima bio je Andrija Rašeta, general-pukovnik, a hrvatske strane potpredsjednik Vlade Mate Granić te general Imra Agotić.⁹⁴ Jedan od najtragičnijih događaja vezanih uz promatrače EZ-a bila je pogibija petorice promatrača tijekom leta u helikopteru kada ih je oborio MIG Jugoslavenskog ratnog zrakoplovstva. U Hrvatskoj se još uvijek obilježava njihova smrt na obljetnicu njihova stradanja.

Zapovjedništvo UNPROFOR-a, „plavih kaciga“ bilo je u Selskoj ulici, a ispred njega Zagrepčani su gradili „zid boli“, zid sagrađen od cigli s imenima onih koji su dali život za domovinu. „Zid boli“ ili kako se još nazivao - „zid istine, zid plača“ - bio je ideja Zdenke Farkaš, voditeljice udruge „Apel“, a počeo se podizati tijekom rujna 1993. godine. Ispred

⁹² Rada Borić (ur.), Centar za žene žrtve rata: zbornik, Ženski informativno-dokumentacijski centar, str. 19-31

⁹³ Žene u Domovinskom ratu: Snaga ljubavi, činiti dobro, Knjiga prva: Zagreb, Biblioteka Domovina, str. 91-93

⁹⁴ Matea Brstilo Rešetar, Ivica Neveščanin, Andreja Smetko, Domovinski rat: katalog izložbe, str. 163

njega su se palile svijeće, potpisivale se rezolucije, održavale mise zadušnice, protestiralo protiv neučinkovitosti UNPROFOR-a, a glavna mu je svrha bila svakodnevno podsjećati članove mirovne akcije na poginule i nestale vojnike i civile. „Zid boli“ je nakon završetka rata izgubio svoju prvotnu funkciju te je 2003. godine premješten i ugrađen u spomenik „Glas hrvatske žrtve - Zid boli“ na groblju Mirogoj. Na Selskoj cesti ostalo je samo zvono koje je 1994. godine postavila Udruga obitelji zatočenih i nestalih hrvatskih branitelja.⁹⁵ Postojala je i vojna bolnica za pripadnike UNPROFOR-a, a u Zagrebu je bilo i sjedište Crvenog križa. U Zagreb je došla prethodnica UNPROFOR-a s glavnim zapovjednikom Satishem Nambiarom i njegovim suradnicima u ožujku 1992. godine, a u njihovoj mirovnoj operaciji angažirano je oko 14000 vojnih i civilnih osoba iz 27 zemalja svijeta pa je to do tada bila jedna od najvećih UN-ovih operacija za održavanje mira.⁹⁶

Osim Crvenog križa, važnu ulogu odigrao je i Caritas Zagrebačke nadbiskupije. Iako su u Zagrebačkoj nadbiskupiji razorene 24 crkve i situacija je bila loša, svejedno je Caritas pomagao mnogim prognanicima i izbjeglicama iz svih dijelova Hrvatske i Bosne i Hercegovine. U takvim se ratnim prilikama mogla vidjeti prava vrijednost Caritasa.⁹⁷

12. ŽIVOT U ZAGREBU

U Zagrebu je tijekom rata ekonomsko stanje bilo teško, ne toliko na samom početku rata, koliko tijekom nastupanja velike inflacije tijekom 1992. i 1993. godine. No, bez obzira na ekonomsko stanje, i dalje su se obnavljale škole, šetališta, parkovi i fakulteti, a dovršava se i gradnja hotela Sheraton. Također, obnovljen je i Medvedgrad, izgrađen Oltar domovine, a 1994. godine, na Dan državnosti, svečano je otvoren. Obnovljena je i Zagrebačka katedrala, a Zagreb je posjetio i sveti otac papa Ivan Pavao II. Iste godine, 1994., obilježena je i 200ta obljetnica izgradnje parka Maksimir te 900ta obljetnica prve pisane riječi i spomena Grada Zagreba na sam dan Grada. Postavljen je i kip Većeslavu Holjevcu, zagrebačkom gradonačelniku zaslužnom za prelazak Zagreba preko Save i izgradnje Novog Zagreba.⁹⁸

⁹⁵ Matea Brstilo Rešetar, Ivica Neveščanin, Andreja Smetko, Domovinski rat: katalog izložbe, str. 307

⁹⁶ Ante Nazor (ur.), Specijalna policija MUP-a RH u oslobodilačkoj akciji „Oluja“ 1995., str. 81

⁹⁷ Andrija Lukinović, Zagreb - devetstoljetna biskupija, str. 449 - 450

⁹⁸ Hrvoje Hitrec, Zagreb u Domovinskom ratu, audio-vizualna dokumentacija

Početak studenog 1991. godine Ulica proleterskih brigada, promijenila je ime u Aveniju Vukovar, kako se i danas zove, u čast grada-heroja koji je u tom trenutku trpio velika stradanja i pogibelji.⁹⁹

Jedno od većih događanja veže se i za sam kraj ratnog stanja, a dogodio se 30. svibnja 1995. na Dan državnosti (koji se danas slavi 25. lipnja). Bila je to vojna parada na zagrebačkom Jarunu, koja je započela postrojavanjem povijesnih hrvatskih postrojbi, nakon kojih su slijedile suvremene postrojbe, koje su se tijekom rata organizirale diljem države. Pred kraj parade jedan od padobranaca s hrvatskom zastavom sletio je direktno ispred počasne tribine, a sve je završilo niskim preletom 12 MIG-mlaznih lovaca. Na toj je paradi sudjelovalo oko 3700 vojnika. Prema riječima nizozemskog veleposlanika u Hrvatskoj, Joopa Scheffersa, koji je bio jedan od počasnih gostiju, diplomati su ostali začuđeni činjenicom što je sve do te vojne parade posjedovala hrvatska vojska, s obzirom na embargo UN-a. Kasnije se, prema riječima istog, ustanovilo da je SAD prešutno dopustio isporuku oružja bosanskoj vladi iz primjerice Irana, od kojih je jedan dio išao i hrvatskoj vojsci, dio je oružja dobiven iz osvojenih vojarni JNA, mnogo oružja je potjecalo iz Istočne Njemačke i Ukrajine te je sve bilo skupo plaćeno.¹⁰⁰

Već spomenuti veleposlanik Joop Scheffers opisuje život u Zagrebu, čak i nakon napada u svibnju 1995. godine, nevjerojatno normalnim. I sam kaže kako je svojim prijateljima i kolegama teško mogao objasniti da se u prodavaonicama može kupiti sve što ti treba, kako su ulice izuzetno čiste i uredne (što je čak, kako kaže, i za Nizozemca bilo upadljivo), kako se u te 4 godine koje je boravio u Hrvatskoj (od 1994. do 1998.) Zagreb potpuno promijenio te postao iznimno moderan grad - od supermarketa, restorana pa do NaMa-a koja se po njegovim riječima mogla usporediti i s velikim nizozemskim robnim centrima. Po nizozemskom vodiču za turiste, još i za vrijeme Jugoslavije, piše kako su turisti u gradu Zagrebu ostali razočarani, jer su očekivali vidjeti kako izgleda Balkan i istočna Europa, a vraćali su se kućama s iskustvom pravog srednjoeuropskog grada, čija arhitektura i kultura podsjeća na austrijske gradove. Sam veleposlanik Scheffers kao najvažnije je naglasio

⁹⁹ Damir Borovčak, Hello Toronto - ovdje Zagreb, str. 40

¹⁰⁰ Joop Scheffers, Veleposlanik u Zagrebu 1994.-1998., str. 71

sigurnost koja se osjetila u gradu, sigurnost koju nije doživio ni u jednom gradu zapadne Europe.¹⁰¹

Sveučilište u Zagrebu također je radilo tijekom Domovinskog rata bez većih problema. Na njemu je u akademskoj godini 1991./1992. radilo 4050 znanstveno-nastavnih i nastavnih radnika. Sveukupno je u toj akademskoj godini studiralo 50320 studenata, veći dio na dodiplomskim studijima, manji na postdiplomskim.¹⁰²

13. USPOREDBA NOVINSKIH ČLANAKA

U drugom dijelu svog diplomskog rada odlučila sam usporediti novinske članke u trima novinama koje su u doba rata izlazile u Hrvatskoj. To su: Slobodna Dalmacija, Večernji list te Vjesnik. Također, iako je bilo mnoštvo događaja, obradila sam samo neke: utakmicu Dinamo - Crvena zvezda, raketiranje Banskih dvora u listopadu 1991. godine i raketiranje Zagreba u svibnju 1995. godine.

13.1. UTAKMICA DINAMO - CRVENA ZVEZDA, 13. svibnja 1990.

13.1.1. Slobodna Dalmacija

U čitanju novina između 12. i 15. svibnja 1990. primjećujem da u Slobodnoj Dalmaciji tijekom 12. svibnja ne postoji neki članak koji bi ukazivao na moguće neredne na predstojećoj utakmici. Ono čime počinju novine toga datuma jest članak o proglasu HDZ-a o osnivanju novog Sabora - 30. svibnja, što će se odmah proglasiti Danom državnosti (danas Dan hrvatskog Sabora, op.a.). U tom se priopćenju ističe da će cijeli hrvatski narod taj dan slaviti kao dan pomirenja svih onih koji su se pod različitim zastavama borili za slobodu i suverenost hrvatskog naroda, a sada će svi raditi za boljitak hrvatske domovine.

Tih dana u Zagrebu su se održavali 16. zagrebački književni razgovori te i o tome izvještava Slobodna Dalmacija. Zanimljivo je primijetiti da iako već postoje članci koji upozoravaju na izljeve mržnje Vojislava Šešelja ili neki članci o planovima Slobodana Miloševića, zapravo su novine od 12. svibnja ispunjene poprilično smirenim člancima i govorom o dnevno-političkim stvarima, kulturi, održanim izborima, lokalnim događajima i

¹⁰¹ Hrvatska 1994., prir. Milovan Baletić, str. 78-85

¹⁰² isto, str. 154

slično.¹⁰³ Na sam datum 13. svibnja iz Zagreba se prenose čestitke predsjednika Tuđmana svim majkama povodom Majčinog dana, a tih dana je i jedna od vijesti protest iz Zadra zbog održavanja Eurovizije, tj. Eurosonga, u Zagrebu, umjesto u Zadru odakle je grupa Riva, pobjednica prošlog Eurosonga.¹⁰⁴

U ponedjeljak 14. svibnja naslovnica počinje velikim naslovom PAKAO NA MAKSIMIRU. U ovim je novinama to i jedini članak, na stranicama Sporta, na jednoj cijeloj stranici. U članku se opisuje kako su neredi počeli na južnoj tribini, s dijela gdje su bili smješteni navijači „Crvene zvezde“ te da su prije utakmice počeli sa skandiranjima, pjevanjem, izazivanjem, a potom i s trganjem reklamnih panoa te kasnije i borbom prsa o prsa s navijačima Dinama na toj tribini. U članku piše kako na to divljanje milicija nije reagirala, a da se reagiralo tek kada su Dinamovi navijači probili zaštitnu ogradu i našli se na terenu. Kako se sukob zahuktavao, tako je i ostatak navijača na tribinama počeo skandirati protiv milicije jer je uglavnom djelovala protiv navijača Dinama pa je u članku zabilježeno kako milicajci najprije nisu dozvolili navijačima Dinama da pomognu jednom od svojih članova koji je ranjen ležao na podu, ali da su kasnije popustili. U izvješću također piše da su se u gužvu uključili i Zvonimir Boban i Davor Šuker, te da je Boban napao jednog milicajca. Različito viđenje ovog sukoba imali su Dragan Stojković i Zvonimir Boban, čije izjave prenosi Slobodna Dalmacija. Stojković je smatrao prekid utakmice sramotom, a kao glavnog krivca označio organizatore koji nisu pozvali dovoljno milicije. Boban je međutim izrazio zgražanje jer su milicajci izvršili teror nad navijačima Dinama, dok su navijači Crvene zvezde ostali na svom dijelu tribine i promatrali te izazivali i dalje, no ništa im se nije dogodilo. Da je sukob krenuo s južne tribine potvrdili su i suci koji su trebali suditi tu utakmicu.¹⁰⁵

Sljedeći dan 15. svibnja, u Slobodnoj Dalmaciji nalazilo se više članaka vezano za sukob na Maksimiru, a većina je pokušala objasniti krivce za sve organizacijske propuste. Svi komentari, bilo svih većih hrvatskih stranaka, bilo novina iz Beograda i Sarajeva, tvrde da su milicajci prekasno reagirali. Međutim, neke beogradske novine donose drugačiji pregled pa komentiraju kako Zvonimira Bobana treba kazniti za sve i prijašnje i taj prijestup na neodigranoj utakmici, kako su mladi Srbi, napadali mlade Hrvate i obratno, no i kako su

¹⁰³ Slobodna Dalmacija, 12. svibnja 1990.

¹⁰⁴ Slobodna Dalmacija, 13. svibnja 1990.

¹⁰⁵ Slobodna Dalmacija, 14. svibnja 1990.

Dinamovi navijači, sramotno, gađali Zvezdine kamenjem. (Dinamovi navijači i jesu bacali kamenje, ali zanimljivo je kako je izostala osuda Zvezdinih navijača koji su započeli cijeli sukob, op.a.). Jedan od članaka iz nekih od beogradskih novina govori i o izjavi Davora Šukera koji je bio ogorčen slabom organizacijom milicije, zbog toga što se za taj sukob „znalo i najavljivalo godinu dana prije“, dok jedne druge beogradske novine govore kako je ovo jedan od rijetkih incidenata koji je bio najavljen, od strane navijačke skupine (navijača Dinama, op.a.), a da je na kraju i održan. Na kraju završni komentar daje kolumnist Slobodne Dalmacije Dražen Lalić koji zaključuje kako se ovdje radi o isključivo političkom sukobu.¹⁰⁶

13.1.2. Vjesnik

Odmah na početku primjećujem da Vjesnik ima puno više članaka vezanih za Zagreb, što i nije ništa čudno, s obzirom da je u Zagrebu i izlazio. Naslovnica 12. svibnja 1990. također počinje s izvješćem s prvih stranačkih izbora u Hrvatskoj. Također, navodi se kako je održan i osmi, odnosno prvi kongres Saveza sindikata Hrvatske, koji je, umjesto u tradicionalno crvenim bojama, ovaj put bio u zeleno-ružičastoj dekoraciji, što se također tumači kao znak promjene. U Zagrebu je obilježen i Dan službi organa sigurnosti u JNA, na kojoj je rečeno kako se JNA ne protivi demokratizaciji, ali se protive nekim negativnim pojavama u društvu. Također se izvještava o Književnim razgovorima, ali ono što sam primijetila je više članaka koji odražavaju napetu situaciju u Jugoslaviji.¹⁰⁷

13. svibnja 1990. Vjesnik izvještava o najavljenom Danu državnosti, o tome kako je predsjednik čestitao Majčin dan te kako je u Zagrebu održana ekološka regata za čistu Savu. U Vjesniku taj dan postoji najava utakmice, u obliku intervjua sa Zvonimirom Bobanom, koji najavljuje lijepu utakmicu, koja doduše ništa više ne mijenja, jer i pobjedom Dinamo ne može postati prvak.¹⁰⁸

Dan kasnije - Bojno polje na Maksimiru. Iako nije glavna vijest, Vjesnik ju stavlja na naslovnicu i odmah ispod naslova kaže „krivci su „navijači“ oba kluba, ali i totalno nesnalažljivi organi reda“. Kasnije u članku novinar govori kako su neredi prouzrokovali navijači Crvene zvezde još u jutarnjim satima kada su došli u grad, a da su svoju „divljačku

¹⁰⁶ Slobodna Dalmacija, 15. svibnja 1990.

¹⁰⁷ Vjesnik, 12. svibnja 1990.

¹⁰⁸ Vjesnik, 13. svibnja 1990.

rabotu“ prenijeli na teren. Nakon što su Dinamovi navijači probili ogradu, Zvezdini su se „elegantno povukli na vrh južnih tribina“ i gledali što se događa. Zapravo je taj članak neke osrednje veličine jedino što je tog 14. svibnja bilo napisano o utakmici.¹⁰⁹

Sljedeći dan, 15. svibnja, Vjesnik je također, kao i Slobodna Dalmacija, tražio tko je odgovoran za sukob na maksimirskom stadionu. Spominju se 93 osobe koje su lakše ili teže ozlijeđene te su hospitalizirane. Navodi se kako strani mediji nisu zaobišli ovaj događaj te nude mnoge interpretacije istog, od klasičnih navijačkih nereda, do nacionalnih sukoba prenesenih na tribine. Neki od naslova govore i o nehomogenosti policije pa tako jedan od naslova u sredini novina kaže: „Njihova i naša milicija!“ Međutim, u Vjesniku, za razliku od Slobodne Dalmacije, ta naslovna stranica 15. svibnja i još svega nekoliko članaka, jedino su što govori o sukobu na maksimirskom stadionu.¹¹⁰

13.1.3. Večernji list

Večernji list 12. svibnja na svojoj naslovnici također donosi izvješće o početku rada Saveza sindikata Hrvatske, a u samom listu donosi i veliki intervju s vladikom Amfilohijem Radovićem te intervju s Goranom Radmanom, direktorom Zagrebačke televizije. Goran Radman tu se našao zbog problema koji su nastali oko toga gdje će se održavati Eurosong.¹¹¹ Međutim, to je zapravo više-manje sve što je vezano za događaje u Zagrebu tih dana. Ni sljedeći dan, 13. svibnja, nema puno članaka o nekim događajima koji bi mogli opisati napetost situacije u Jugoslaviji, osim što je u nekoliko članaka preneseno mišljenje novinara Daily Newsa o tome kako nacionalizam Slobodana Miloševića u Srbiji te nacionalizam koji predvodi dr. Franjo Tuđman u Hrvatskoj, a učvršćen je pobjedom na izborima, može potencijalno dovesti do raspada Jugoslavije. Tih dana su se održavali i izbori za novi saziv Skupštine Grada Zagreba od koje se mnogo očekivalo te su pred nju stavljeni i veliki izazovi.¹¹²

Dan nakon utakmice veliki naslov na naslovnici Večernjeg lista: ERUPCIJA HULIGANSKOG NASILJA, a ispod naslova komentar delegata Nogometnog saveza

¹⁰⁹ Vjesnik, 14. svibnja 1990.

¹¹⁰ Vjesnik, 15. svibnja 1990.

¹¹¹ Večernji list, 12. svibnja 1990.

¹¹² Večernji list, 13. svibnja 1990.

Jugoslavije o tome kako su navijači Crvene zvezde započeli nered, a milicajci su ih mirno promatrali (postavlja se pitanje zašto? op.a.), no kako ipak ne opravdava nasilje i te druge, izazvane strane. Unutar novina stoji naslov: IGRALE SE „DELIJE“... Iako nema opravdanja za sukob Dinamovih navijača s milicajcima, postavlja se pitanje zašto su Delije, navijači Crvene zvezde, uopće dobili mogućnost da cijeli dan divljaju po Zagrebu, uništavaju tramvaje, izloge, automobile, dođu puno ranije na stadion, vrijeđaju, skandiraju i viču nacionalističke, srpske parole. Dragan Stojković, kapetan Crvene zvezde, krivi Dinamove navijače, s pretpostavkom da su se oni željeli osvetiti momčadi zbog toga što neće osvojiti naslov prvaka Jugoslavije. Međutim, ostali komentari u ovim novinama prilično jasno zagovaraju početnu krivnju i izazivanje navijača Crvene zvezde, koje nije suzbijeno, iako je, po riječima rukovoditelja osiguranja Milana Dupala, milicajaca bilo dovoljno.¹¹³

Novine 15. svibnja donose vijesti o tome kako Vlada preslušava miliciju. Prenose se i reakcije ostalih medija, a Večernji list također prenosi reakciju jednih beogradskih novina koje govore o tome da uopće nije važno što su navijači Crvene zvezde započeli sukob, već što su Dinamovi navijači već prije najavili masakr i nitko nije reagirao na to. Mato Laušić, viši inspektor SUP-a, rekao je kako je glavni zadatak milicije bio da zaštiti malobrojne navijače Crvene zvezde od velike skupine Dinamovih navijača, koji su se s njima željeli sukobiti. Strani mediji govore o tome kako je to sukob između Hrvata i Srba i kako bi mogao izrasti u nešto više od sukoba na stadionu. U Večernjem listu uglavnom je zauzet stav kako ovo što se dogodilo nije Dinamova krivnja (krivnja kluba op.a.), no i prenesena su mnoga mišljenja, uglavnom zgranuta, raznih službenika koji su više-manje svi redom okrivili navijače Crvene zvezde za taj sukob. U središnjem dijelu novina, naime, dominira fotografija potpuno demolirane južne tribine maksimirskog stadiona na kojoj su „Delije“ potrgali sve što se moglo potrgati, uključujući gotovo potpuno nove (od Univerzijade 1987. godine) stolice na tribini.¹¹⁴

13.1.4. Zaključak

Još uvijek neka neutralna situacija u Jugoslaviji, bez prevelikih tenzija, iako ih, bez daljnje rasprave, zaista ima kad gledamo iz današnje perspektive, u svim pročitanim

¹¹³ Večernji list, 14. svibnja 1990.

¹¹⁴ Večernji list, 15. svibnja 1990.

novinama dovodi do toga da ne postoji mnogo članaka koji govore ili barem pretpostavljaju da će se Jugoslavija uskoro raspasti, na prilično krvav i težak način.

Također, u analizi događaja s maksimirskog stadiona, u toj situaciji, ni jedne novine nisu ulazile u preveliku analizu događaja i tvrdile ono što danas mnogi Bad blue boysi tvrde, a to je da je Domovinski rat započeo na Dinamovom stadionu u Maksimiru. Sve su novine, bez obzira koga okrivile, više-manje zaključile kako se radi o iznimno velikim navijačkim neredima i huliganima koji su uništili sportski događaj koji je trebao biti održan. Vezano za sukob na maksimirskom stadionu, Vjesnik je zauzeo najneutralniju poziciju, dok su Večernji list i Slobodna Dalmacija izuzetno rezignirane time što se dogodilo te se to vidi i iz sadržaja njihovih članaka. Večernji list u svojim analizama osuđuje situaciju, traži krivca, pronalazi ga u tadašnjoj miliciji te u tome što se Delije pustilo da rade što žele. Vjesnik je s druge strane, jedini zaključio da je mogući problem nehomogenost milicije, a također jedini donosi izvještaj o stradalima, tj. ozlijeđenima.

Zašto iz današnje perspektive možemo napraviti još dublju analizu ovog sukoba, nego što su je mogli tada napraviti novinari ovih novina, prilično je jasno, s obzirom da danas znamo više svjedočanstava i činjenica, nego što su u tom vrtlogu znali novinari. Ono što mi je osobno najzanimljivije jest zaključak stranih novina (uglavnom britanskih i talijanskih) da je sukob na maksimirskom stadionu najava još većeg i krvavijeg sukoba te da se radi o političkom i nacionalnom sukobu.

13.2. RAKETIRANJE BANSKIH DVORA, 7. listopada 1991.

13.2.1. Slobodna Dalmacija

Za ovaj sam događaj prelistavala novine od 5. do 8. listopada 1991. Događaj koji je prethodio raketiranju grada, a zabilježen je u Slobodnoj Dalmaciji od 5. listopada jest izvanredna sjednica Vlade pod predsjedavanjem dr. Franje Gregurića na kojoj je odlučeno da se obave sve nužne pripreme kako bi se oružanom silom i svim obrambenim snagama oduprli prijetnji koju je izrekao general JNA Veljko Kadijević dan prije o tome kako je vlast u Hrvatskoj ustaška te da JNA djeluje bez obzira na sve sustave vlasti u Jugoslaviji, zbog čega se, tvrdi se na sjednici, može govoriti i o tome da je JNA izvršila državni udar u Jugoslaviji. S obzirom na veliku količinu tragičnih događanja u Dalmaciji (konstantno bombardiranje Zadra,

Dubrovnika, Šibenika i cijele Dalmacije)¹¹⁵, sljedeći dan nije bilo nikakvih ili samo nekih manjih članaka o događajima u Zagrebu, dok je 7. listopada objavljen poziv predsjednika Tuđmana svim građanima da obrane Domovinu. Također, i prepiska generala Kadijevića te predsjednika Tuđmana o dogovoru koji je postignut u Haagu, a koji govori o relokaciji jedinica JNA, koje, smatra Kadijević, ne znači da se te jedinice moraju potpuno povući iz Zagreba i Hrvatske.¹¹⁶

8. listopada novine na svojoj naslovnici donose naslov: Apsurdni atentat. U članku se objašnjava kako je dan prije u Zagrebu pokušao atentat na predsjednika Tuđmana, kako su raketirani Banski dvori i kako je to zapravo napad na sam simbol hrvatske države. U ostatku novina također se pojavljuju reakcije na raketiranje Banskih dvora. Prenose se reakcije iz SSSR-a, iz kojeg je predsjednik Gorbačov izrazio veliku zabrinutost te zahtjeva od JNA i Jugoslavenskog vodstva prekid vatre. Također, iz Ljubljane se govori o tome kako je Zagreb napadnut raketama zemlja-zemlja, koje je JNA dobila od Rumunjske. Prenosi se i izjava Ante Markovića koji je u trenutku napada bio na sastanku u Banskim dvorima te koji kaže kako je čudom ostao živ te se ne misli vraćati u Beograd dok general-armije Veljko Kadijević ne odstupi jer njega smatra odgovornim za ono što se dogodilo. Dan prije je predsjednik Tuđman na konferenciji za novinare rekao da nećemo sjediti skrštenih ruku dok JNA razara naše gradove. Čak je dobio i upit novinara o mogućim napadima na Zagreb. Povod te konferencije bila je najava o tome kako će 8. listopada Hrvatska proglasiti samostalnost te ponuditi Jugoslaviji izlaz iz novonastale situacije mirnim putem. Očigledno, taj mirni put nije prihvaćen.¹¹⁷

13.2.2. Vjesnik

Na naslovnici Vjesnika od 5. listopada, o Zagrebu je donesena vijest o tome kako je nakon višednevnog zatišja, napadnut TV toranj na Sljemenu. U tom napadu nitko nije ozlijeđen, a nakon uspješnog pogotka (ukupno je ispaljeno pet raketa, a ta peta je uspjela pogoditi toranj), došlo je do prekida programa Hrvatske televizije i radija. Nakon napada donesena je odluka o ponovnom zamračenju. Trgovine su smjele raditi do 18h, automobili

¹¹⁵ Slobodna Dalmacija, 5. listopada 1991.

¹¹⁶ Slobodna Dalmacija, 7. listopada 1991.

¹¹⁷ Slobodna Dalmacija, 8. listopada 1991.

nisu smjeli voziti više od 40 km na sat, a sve škole i vrtići bili su zatvoreni do daljnjeg. Kako se navodi u jednom od članaka, TV toranj se popravljala između uzbuna. I u Vjesniku se spominje konferencija koju je vodio dr. Franjo Gregurić, s tim da se ovdje spominje kako se u izjavi generala Kadijevića otvoreno govori o osnivanju Velike Srbije.¹¹⁸ Sljedeći dan prenosi se također poziv predsjednika na obranu Domovine te se spominje dogovor u Haagu i povlačenje JNA iz Zagreba i iz Hrvatske, što oni pokušavaju odbiti. Prenose se i dijelovi pisma koje su majke iz „Bedema ljubavi“ poslale generalu Kadijeviću, kada je on odbio razgovarati u Beogradu s „takozvanim majkama“.¹¹⁹

7. listopada Vjesnik donosi malo više članaka o isteku moratorija te o stanju u Zagrebu. Na naslovnici govore o tome kako i Zagreb i ostala ratišta čvrsto stoje u obrani iako dan prije isteka moratorija ne izgleda ništa manje krvavo nego prethodnih dana. U Zagrebu je pet puta oglašena uzbuna zbog opasnosti od zračnog napada. Tijekom cijelog dana raketirana su područja oko Zagreba, probijen je zvučni zid, kod mjesta Kravarsko je tijekom bombardiranja poginuo jedan civil, a gađani su i objekti ZNG-a te je ubijen jedan gardist, a nekoliko ih je ranjeno. Taj dan bombardiran je i aerodrom Lučko. Zagrebačke škole, navodi se, ne rade do daljnjeg, a od vrtića rade samo oni koji imaju skloništa.¹²⁰

8. listopada veliki naslov na naslovnici: *Ni neuspjeli atentat na Tuđmana neće zaustaviti odluke Sabora*, a prate ga slike razorenog ulaza u Banske dvore. Donosi se i izjava predsjednika Tuđmana koji je rekao kako čak i da je namjera uspjela, i da je on ubijen, Hrvatska bi živjela i bez njega. Osim raketiranja Banskih dvora postoji i cijeli niz članaka koji opisuju „bezumlje“ i napade neprijateljske vojske na Samobor, okolicu Samobora, okolicu Zagreba, a onda i članak o „podmuklom pokušaju ubojstva predsjednika Tuđmana“. U tom članku daje se izvještaj o tome što se dogodilo te kako je nakon napada uočen još jedan niz borbenih aviona kako se približavaju Zagrebu, no oni su svoje bombe spustili na Mirogoj, Ivanić-Grad, Kravarsko i Veliku Bunu. Ono što prati članak su i reakcije iz Srbije i iz svijeta. Srpske novine prenose kako se informativna služba Saveznog sekretarijata narodne obrane očitovala o navodnim napadima na Banske dvore i kako ni jedna jedinica JNA nije imala napatuk da djeluje u Zagrebu te kako je to djelovanje bilo u samoobrani. Svjetski mediji

¹¹⁸ Vjesnik, 5. listopada 1991.

¹¹⁹ Vjesnik, 6. listopada 1991.

¹²⁰ Vjesnik, 7. listopada 1991.

prenose reakcije čelnika država svijeta, među ostalim SAD-a čija je Vlada oštro osudila napade na civilne objekte te zaprijetila Srbiji da će ukoliko ne prestane s napadima biti izbačena iz Europe.¹²¹

13.2.3. Večernji list

5. listopada u Večernjem listu također se donosi izvještaj o pogođenom TV tornju na Sljemenu. Prenesen je i poziv te prijavni list za upis i evidenciju dragovoljaca za obranu grada Zagreba i Republike Hrvatske, a preneseno je i priopćenje radnika Vojne bolnice u Zagrebu u kojem se izražava podrška novoj vlasti u Hrvatskoj te prijedlog da Vojna bolnica postane glavna za liječenje pripadnika oružanih snaga Hrvatske. U dijelu Večernjeg lista u kojem se piše o Zagrebu, prenesena je izjava Mladena Vedriša, predsjednika gradske vlasti i Kriznog štaba o tome kako Zagreb funkcionira i u ratu te kako je Zagreb od prvog ispaljenog metka u Hrvatskoj dio rata, bez obzira što su napadi na Zagreb započeli kasnije. No, napadom na Zagreb, kako navodi, otvorena je još jedna fronta. U ovom broju Večernjeg lista nailazim i na jedan članak o Civilnoj zaštiti u Zagrebu. Vjerujem da ih je bilo još, ali u novinama koje sam do sad pročitala, nisam naišla na i jedan drugi do ovog. U tom se članku govori poprilično pozitivno o radu Civilne zaštite, napominjući da je ponegdje u gradu došlo do problema u organizaciji (navode Mjesnu zajednicu Dugave), ali da je uglavnom, dobro organizirana i spremna pomoći svakom građaninu te stanovniku Hrvatske te čini sve što je u njejoj moći - od prikupljanja krvi od dobrovoljnih darivatelja, do osiguranja i pripreme skloništa.¹²² Sljedeći dan novine donose detaljniji izvještaj o raketiranju TV tornja na Sljemenu. I dalje se poziva dobrovoljce u obranu grada i domovine.¹²³

7. listopada Večernji list se također raspisao o napadima na Zagrebu, o pet zračnih uzbuna, o tome kako je metropola na nišanu, ali i o tome kako se Zagreb brani. Naime, kroz taj dan je organiziran dobrovoljački bataljun Narodne zaštite Črnomerec i u vrlo kratkom vremenu prijavilo se 450 dobrovoljaca, a njihov broj se svakog trena povećava. Slično stanje je i u Dugavama, koje su okupile više od 1150 dobrovoljaca. Svi mostovi u Zagrebu su blokirani tzv. ježevima. Krizni štab odgodio je nastavu u osnovnim i srednjim školama do

¹²¹ Vjesnik, 8. listopada 1991.

¹²² Večernji list, 5. listopada 1991.

¹²³ Večernji list, 6. listopada 1991.

daljnijeg. U ovom se broju nalazi još puno kraćih članaka o stanju u Zagrebu, poglavito onih koji govore o radu Caritasa, prikupljanju pomoći i slično.¹²⁴

8. listopada glavni naslov na samoj naslovnici je: BOMBARDIRANI BANSKI DVORI! Odmah ispod naslova piše kako su gotovo sve vodeće europske i svjetske države oštro osudile barbarski napad na glavni grad Hrvatske. Dalje u novinama piše kako je glavni cilj bio obezglaviti Hrvatsku, kako se na svakom koraku mogu vidjeti posljedice bezumnog napada na gradsku jezgru. Osim zračnih napada, u Večernjem listu se spominju i snajperisti i njihovi napadi. Novinari Večernjeg lista jednoglasno osuđuju ovaj napad kroz svoje izvještaje, nazivajući napadače „zločincima, agresorima i sudionicima prljavog agresivnog rata“. Prenesena je i fotografija razorenog dvorišta uz Banske dvore, koja zaista očito pokazuje svu narod tog nesretnog napada na grad. I Večernji list donosi izvještaj iz Ljubljane o tome kako je Zagreb gađan raketama zemlja-zemlja. U sredini samih novina stoji veliki naslov: POGOĐENO SRCE HRVATSKE i oko njega cijeli niz fotografija koji pokazuju veličinu razornog napada na Zagreb.¹²⁵

13.2.4. Zaključak

Kao i u slučaju sukoba na maksimirskom stadionu, i u ovom slučaju neuspjelog atentata na predsjednika Tuđmana, Večernji list zauzima najoštrije stajalište prema napadačima. Osobno mi se Slobodna Dalmacija u ovom slučaju čini najobjektivnijom, dok prenosi reakcije iz svijeta, iako, kako je i za očekivati, općenito ima najmanje članaka vezanih za situaciju u Zagrebu. Možemo govoriti o tome kako je reakcija Večernjeg lista bila subjektivna, no cijeli niz fotografija koje se mogu naći u brojevima novina tih dana, svjedoče više od napisanog teksta. Vjesnik je također osudio napade na civilne objekte te prenose među ostalim i reakciju iz SAD-a o kojoj sam pisala ranije u radu, a posebno zanimljiva je i reakcija srpskih novina, te se može reći kako je u Vjesniku prenesena vijest objektivno s obje strane, koliko god ta druga strana negirala da ima ikakve veze s napadima na Banske dvore i ostatak grada.

¹²⁴ Večernji list, 7. listopada 1991.

¹²⁵ Večernji list, 8. listopada 1991.

13.3. RAKETIRANJE GRADA ZAGREBA, 2./3.5.1995.

13.3.1. Slobodna Dalmacija

Za temu raketiranja grada Zagreba, obradila sam datume od 2. do 5. svibnja. Novine 2. svibnja govore o proslavi Praznika rada, pa među ostalim izvještajima donose i kako se taj praznik proslavio u Zagrebu. Ono što primjećujem jest nova rubrika: Zagreb, u kojoj se piše o događajima u gradu Zagrebu. Tog datuma je uglavnom svaki članak bio vezan za Praznik rada. Zanimljivo je primijetiti da se znatno smanjio broj članaka o samom ratu, što ne čudi s obzirom da se rat primiče kraju.¹²⁶

No, sljedeći dan, 3. svibnja, novine donose izvještaj o bombardiranju Zagreba dan ranije. Veliki naslov: „ORKANI“ ZLOČINACA UBILI ČETVERO LJUDI U SREDIŠTU GRADA - reporteri na mjestima četničkih napada. Šest projektila pogodilo je Zagreb u prijepodnevnim satima te ubilo četvero ljudi i ranilo desetke. Gradonačelnik Branko Mikša rekao je kako nema potrebe za uzbunom, jer u trenutku napada nije bio siguran u apsolutno sve informacije. Jedino su djeca u vrtićima i školama bila zadržana u skloništima do smirivanja situacije. Zagreb je gađan iz smjera Petrinje. U tom broju postoji i članak o prognanicima i izbjeglicama u Zagrebu i Zagrebačkoj županiji pa se govori o tome da je trenutni broj prognanika i izbjeglica 83107.¹²⁷

Novine 4. svibnja izvještavaju o ponovnom raketiranju Zagreba, s naslovom ZAGREB OPET RANJEN. Na šire gradskog područje ispaljeno je, prema tim prvim podacima šest projektila, od kojih je jedna osoba smrtno stradala, dok je nekoliko desetaka ozlijeđeno. Zagreb je gađan zabranjenim zvončićima. Pogođen je HNK i područje oko njege. Strani državnici pozvali su hrvatske vlasti da na raketiranje Zagreba ne odgovore proširenjem sukoba. U svakom slučaju, zapadna Slavonija je oslobođena, ali Zagreb trpi „luđačke napade“. Prikupljene su i izjave građana Zagreba koji uglavnom tvrde da se radi o odmazdi, koji su ili bili u strahu ili nisu, ali više-manje ne vjeruju da će biti novih napada.¹²⁸

5. svibnja Slobodna Dalmacija ne donosi puno članaka o tome što se događa u Zagrebu. Izvještavaju o sjednici Skupštine grada Zagreba, koja se održala u skloništu. Gradonačelnik

¹²⁶ Slobodna Dalmacija, 2. svibnja 1995.

¹²⁷ Slobodna Dalmacija, 3. svibnja 1995.

¹²⁸ Slobodna Dalmacija, 4. svibnja 1995.

Mikša ukazao je na to da je grad pun eksplozivnih i za život opasnih zvončića. Također, donio je i najnovije brojke o napadima: ukupno je na Zagreb sletjelo 23 projektila, 6 osoba je poginulo, 39 je teže, a 136 lakše ranjeno, 83 objekta je oštećeno, a 379 automobila uništeno. Daju se razni prijedlozi o tome kako spriječiti daljnja ranjavanja koja mogu nastati zbog tzv. zvončića, pa je jedan od prijedloga i pojačana edukacija djece o opasnim eksplozivnim napravama. Građani posebno pohvaljuju rad hitne pomoći u Zagrebu tijekom napada. Na kraju se donosi odgovor ministra vanjskih poslova Mate Granića članicama UN-a, u kojem govori kako Hrvatska nije odgovorila na terorističke napade na grad Zagreb, ali da će, ukoliko se budu ponovili, učiniti sve da zaštiti svoje stanovnike.¹²⁹

13.3.2. Vjesnik

Vjesnik od 2. svibnja ne donosi neke veće članke o tome što se događa u Zagrebu, osim na području kulture. No zato onaj od 3. svibnja na naslovnici ima naslov: Teroristički napad na Zagreb. Vjesnik za razliku od Slobodne Dalmacije donosi vijest o pet poginulih građana i više od stotinu ranjenih. Donose izjavu američkog veleposlanika u Hrvatskoj Petera Galbraitha o tome kako je napad na Zagreb i više nego divljački napad. Svi strani mediji prenose kako je potrebno čim prije sa svih strana obustaviti ratnu logiku jer ovo što se dogodilo u Zagrebu jest „odmazda ugroženih Srba“ (tako prenosi RAI, op.a.). U sredini novina cijeli je niz fotografija ranjenih i poginulih u napadu uz nekoliko članaka u kojima se govori o napadu te kako su Srbi gađali isključivo civilne ciljeve, među kojima su bile i škole (u kojima su djeca u to doba imala nastavu, op.a.). Prenosi se i izjava gradonačelnika Mikše u kojoj odaje priznanje Zagrepčanima za prisebno i nepanično ponašanje. U Traumatološkoj bolnici predsjednik Tuđman posjetio je ranjene, a popodne je oglašena i opća opasnost zbog realne opasnosti od novih napada. Smanjene su rezerve krvi u zavodu za transfuziju, a preneseni su i dojmovi građana koji govore o tome kako je na ulicama vladalo golemo zaprepaštenje zbog neočekivanog napada na Zagreb.¹³⁰

4. svibnja Vjesnik donosi novosti o novim napadima na Zagreb. Ono što ne piše u Slobodnoj Dalmaciji, a u ovim je novinama odmah na naslovnici jest to da je pogođena i dječja bolnica u Klaićevoj ulici. Članak na naslovnici govori i o tome kako je u napadu

¹²⁹ Slobodna Dalmacija, 5. svibnja 1995.

¹³⁰ Vjesnik, 3. svibnja 1995.

poginula jedna osoba, a više od 50 je ranjeno. Na naslovnici je i uvod u poslanicu predsjednika Tuđmana koji je oštro osudio napade na Zagreb te rekao da takvih napada nije bilo ni u ratovima nacifašističkih osvajača. Također, pozvao je sve hrvatske Srbe da odbace i onemogućće one koji ih odvođe u propast. Na unutarnjim stranicama novina govori se o tome kako su srpski teroristi opet napali Zagreb, kako buru emocija zbog barbarstva koje se ne može oprostiti nisu mogli sakriti ni američki, francuski i ruski veleposlanik te kako je ta jedna poginula osoba policajac koji je poginuo u dječjoj bolnici. Dvorište bolnice bilo je prekriveno tzv. zvončićima pa se pretpostavlja da je ponovno pala kazetna bomba. Na udaru je i Hrvatsko narodno kazalište - jedan je od naslova, a jedna od kolumni oštro osuđuđe napad na HNK govoreći o divljaštvu, bezumlju i o tome da oni koji sami nemaju kulture, moraju uništiti i tuđu. Gradu Zagrebu javljaju se građani, stranke, župani iz svih krajeva Hrvatske kako bi izrazili sućut i ponudili pomoć gradu.¹³¹

5. svibnja donosi nekoliko članaka o događajima u Zagrebu, među ostalim i o predstavljanju Vodiča spomen zbirke kardinala Alojzija Stepinca dr. Juraja Batelje, jednog od zaduženih za vođenje procedure beatifikacije kardinala. Još uvijek se donose članci o oštećenim objektima tijekom napada, među ostalim i oštećenoj zgradi Dramske akademije, staroj 99 godina. I u Vjesniku se prenosi što je rećeno na Skupštini grada Zagreba. Paralelno s izrazima sućuti obiteljima poginulih u Zagrebu, gradonaćelnik je sućut izrazio i obiteljima poginulih u „mućkim napadima“ i na Sisak i Karlovac. U tri dana je u zavod za transfuziju krvi došlo više od 1000 darivatelja, što je jedna od vijesti o događajima u Zagrebu, a još jedna je i Deklaracija o stanju na sveučilištu u kojoj studenti traže da Sveučilište u Zagrebu bude autonomno i moderno. Glavna vijest toga dana ipak je bilo konaćno i završeno oslobađanje Zapadne Slavonije.¹³²

13.3.3. Većernji list

Većernji list ima i jutarnje i većernje tj. popodneвно izdanje, ćija se razlika u ovom razdoblju od 2. do 5. svibnja 1995. dobro primijeti. Naime, u jutarnjem izdanju 2. svibnja, nema baš puno govora o događajima u Zagrebu. Najavljen je mimohod Oružanih snaga Republika Hrvatske na Jarunu, za 30. svibnja, kao proslavu pete obljetnice utemeljenja

¹³¹ Vjesnik, 4. svibnja 1995.

¹³² Vjesnik, 5. svibnja 1995.

moderne hrvatske države. Dan prije, 1. svibnja, raketirani su Karlovac i Sisak, iz smjera Petrinje, kao što će i dan kasnije biti raketiran Zagreb. U napadu na Sisak poginulo je četvero ljudi. U popodnevnom izdanju novina stoji članak, kreći i naravno, nepotvrđen potpuno, o projektilima u središtu Zagreba. U tom članku ne piše koliko je točno projektila bačeno na Zagreb ni koliko je točno ubijeno ljudi (piše dvoje). Do izdavanja ovog popodnevnog broja još nije bila oglašena uzbuna (u Vjesniku je pisalo da je uzbuna na kraju ipak oglašena, preventivno, u popodnevnim satima, op.a.).¹³³

Novine od 3. svibnja govore o očajničkom napadu na Zagreb, a na naslovnici se nalazi i fotografija jednog od poginulih. Unutar novina, u člancima koji slijede, piše kako se radi o terorističkom napadu na glavni grad Hrvatske te kako su kazetne bombe bačene na centar grada. Kazetne bombe pune zvončića koji su zabranjeni. U šest eksplozija stradali su putnici u tramvaju, pogođene su gimnazije u Križanićevoj te su ozlijeđene učenice dok su bile na satu tjelesne kulture, a poginulo je sveukupno pet osoba u centru i širem centru grada. „Nakon jučerašnjeg zločinačkog raketnog napada“ i veleposlanik SAD-a obišao je Zagreb. Tzv. zvončići razasuti su diljem Zagreba. Tijekom opće opasnosti, koja je trajala otprilike pola sata, pripadnici Civilne zaštite ponovno su odigrali važnu ulogu u pomaganju građanima. Građanima su pomogli i policajci iz Petrinjske ulice jer je tamo odjeknula i jedna od detonacija, u isto vrijeme kada je odjeknula i na Stossmayerovom šetalištu. U svim člancima koriste se izrazi „zločinački, četnički, teroristički napadi“. U ovim novinama se prvi put spominje da je zapovijed za ovaj težak napad na Zagreb dao Milan Martić. Ozlijeđene u bolnicama posjetili su i kardinal Kuharić te predsjednik Tuđman. U Večernjem listu je i popis ljudi, imenom i prezimenom, koji su ozlijeđeni i zadržani u bolnici zbog liječenja, vjerojatno zato kako bi njihovi najbliži znali gdje se nalaze. Na uglu Draškovićeve i Vlaške ulice jedna je žena poginula na mjestu (danas se tamo nalazi Trg svibanjskih žrtava, op.a.). Jedan od komentara građana, koje su novinari Večernjeg lista zapisali, bio je i kako su ovi napadi posljednji trzaji Srbije, te odmazda za početak oslobađanja zapadne Slavonije. Zastupnik u hrvatskom Saboru, Veselin Pejnović, uputio je predsjedniku Tuđmanu pismo u kojem izražava duboki prijezir prema ovom napadu. Međutim, u popodnevnom izdanju Večernjeg lista novi naslov: OPET PROJEKTILI NA ZAGREB. Sirena za opću opasnost se tog 3. svibnja oglasila u 12 sati i 10 minuta.¹³⁴

¹³³ Večernji list, 2. svibnja 1995.

¹³⁴ Večernji list, 3. svibnja 1995.

4. svibnja govori se o novom dokazu ludila jer je pogođena dječja bolnica u Klaićevoj ulici. Tamo je jedna osoba poginula, dok ih je šest ranjeno. Četvero od tih šest ranjenih, bili su liječnici koji su ozlijeđeni dok su obavljali operaciju. Liječnici i medicinske sestre djecu su odmah prebacili u sklonište bolnice. Gradonačelnik Mikša rekao je da je gađati dječju bolnicu usred grada još jedan dokaz ludila koji ne treba komentirati. Ozlijeđeni su i umirovljenici iz Doma u neposrednoj blizini dječje bolnice. Pogođena su i zagrebačka naselja Struge te Čehi. Piše i kako je pomoć stigla na vrijeme u sve dijelove grada gdje je bila potrebna. Među ostalim, intendant Hrvatskog narodnog kazališta izjavio je kako „se ovo ne može oprostiti i da se nada da će se svi dijelovi domovine očistiti od opasnosti i postati sigurni“, dok je saborski zastupnik Tomislav Merčep izjavio kako se nada da će Europa sada napokon shvatiti s kim Hrvati imaju posla. Od prvog napada 2. svibnja, policija je deaktivirala 570 tzv. zvončića, no upozorava građane da ih ima još i da ih ne diraju. U napadu 3. svibnja poginule su dvije osobe.¹³⁵

5. svibnja manje je riječi o raketiranju Zagreba. U kazalištu Gavella održano je slavlje zbog osvajanja nekoliko nagrada glumice Lade Kaštelan na kojem je prisustvovao i ministar kulture Zlatko Vitez. U samom naslovu i na početku članka piše kako je to skromno slavlje održano usprkos srpskom terorističkom napadu i njihovim raketama. Prenosi se i izjava ministra obrane Gojka Šuška koji kaže: „Bude li još jednog granatiranja Zagreba, to bi Srbima trebalo biti zadnje.“ I Večernji list prenosi što se događalo na sjednici Skupštine grada Zagreba koja je djelomično održana u skloništu zbog nove zračne uzbune. U ovom se broju nalazi i manji članak u kojem su donesene i kratke priče o poginulim i ranjenim u raketiranju grada. Tako je primjerice, jedna od poginulih zapravo bila izbjeglica iz Sarajeva, koja je preživjela krvavi rat u Sarajevu, a poginula u glavnom gradu Hrvatske. Navodi se još priča, a postavlja se pitanje na kraju članka: „Bi li nam bilo lakše kada bismo znali da će se sudbina tako poigrati i s njihovim krvnicima?“ Ovoga se datuma također iznosi i detaljan popis ranjenika koji leže u bolnicama grada kako bi njihove ih njihove obitelji mogle naći. Također, donosi se i veliki intervju iz bolnice s Almirom Osmanović, balerinom i ravnateljicom Baleta HNK koja opisuje što se događalo unutar HNK tijekom raketiranja grada. Jedan od baletana darovao je svoje baletne papučice ministru kulture Zlatku Vitezu. U ovom broju nalazi se i kratak članak o tome kako Zagrepčanima i Zagrebu stiže potpora iz svih strana svijeta. Posebno je velik i naznače članak pod nazivom „Owenovi zvončići“ u kojima se pita lorda

¹³⁵ Večernji list, 4. svibnja 1995.

Owena (koji je pozivao na to da Hrvatska ne razbuktava sukob time što je ušla u akciju Bljesak i time vraćala okupirane dijelove domovine, op.a.) je li njemu u redu taj napad na Zagreb i opravdava li ga on.¹³⁶

13.3.4. Zaključak

U usporedbi članaka vezanih za raketiranje grada Zagreba daleko ih je najviše u Večernjem listu. Vjerujem da je to i zato što je Večernji list izlazio u Zagrebu, no s druge strane i Vjesnik je izlazio u Zagrebu. Najveća se razlika zasigurno vidi između Slobodne Dalmacije i Večernjeg lista, što je i logično. Međutim, postoji velika razlika u člancima između razdoblja vezanih za prvi veći napad na Zagreb tj. raketiranja Banskih dvora i ovog posljednjeg, raketiranja Zagreba. Slobodna Dalmacija, s obzirom da je specijalizirana za područje Dalmacije, na žalost je imala puno materijala za pisati o gradovima u Dalmaciji koji su napadani od strane srpske vojske pa je logično da su izostali veći članci o raketiranju Banskih dvora, dok je tijekom raketiranja Zagreba 1995. godine bilo puno manje ratnih aktivnosti te se Slobodna Dalmacija mogla više koncentrirati na to što se događa na kontinentu. Što se tiče raketiranja 1995. godine, Vjesnik je najviše popratio reakcije stranih medija, upozorenja koja su uputili vezano za akciju Bljesak, ali i zgražanje i čuđenje te podršku gradu Zagrebu. Večernji list je što se tiče raketiranja Zagreba najdetaljniji i najpristraniji, ako je uopće moguće biti nepristran u tom trenutku i u svom gradu nad kojim lete kazetne bombe neprijatelja.

¹³⁶ Večernji list, 5. svibnja 1995.

14. ZAKLJUČAK

Na kraju ovog diplomskog rada mogu zaključiti da iako grad Zagreb nije bio zahvaćen ratom, kao što su to bili primjerice Vukovar, Knin i drugi hrvatski gradovi, svejedno je sudjelovao u svim ratnim zbivanjima. Tisuće i tisuće Zagrepčana su zapravo sudjelovali u ratu - bilo direktno - odlaskom na bojište, bilo indirektno - liječeći i pomažući ranjenicima u bolnicama, zbrinjavanjem, školovanjem ili brigom za prognanike i izbjeglice ili šaljući pomoć na ratom zahvaćena područja.

Nažalost, ni Zagreb nije zaobišlo pucanje, granatiranje i bombardiranje, dakako u daleko manjoj mjeri nego gradove na prvoj crti, ali također uz smrti i teška ranjavanja. Jedna ili sto, svaka osoba je jednako vrijedna i svaka smrt je jednako teška.

Rat u Zagrebu jednako je pogodio majke (organizirane u Bedemu ljubavi), očeve (odlaskom na ratište) te djecu i mlade (mnogi su se mladi susreli s prognanicima i izbjeglicama i u svojim školama i na fakultetima, a djeca su ostajala bez roditelja, kao i roditelji bez svoje djece).

Bez obzira u kojem dijelu Hrvatske u trenutku rata živjeli, jedno je sigurno za zaključiti - ne ponovilo se više nikada!

15. LITERATURA

15.1. KNJIGE

1. Borovčak, Damir. *Hello Toronto, ovdje Zagreb*. Zagreb: CC marketing, 2001.
2. Brstilo Rešetar Matea; Ivica Neveščanin, Andreja Smetko. *Domovinski rat: katalog izložbe*. Zagreb: Hrvatski povijesni muzej, 2013.
3. *Hrvatska 1994.*, Milovan Baletić, prir. Zagreb: INA-Konzalting, 1993
4. Javorović, Božidar. *Narodna zaštita grada Zagreba u Domovinskom ratu*. Zagreb: Defimi, 1999.
5. Lukinović, Andrija. *Zagreb - devetstoljetna biskupija*. Zagreb: Glas koncila, 1995.
6. Marijan, Damir. *Domovinski rat*. Zagreb: Despot Infinitus d.o.o., 2016.
7. Milčec, Zvonimir. *Zagrebačka linija fronte*. Zagreb: Bookovac, 1992.
8. Mikuljan, Miroslav. *Generalova priča: Zvonimir Červenko*. Koprivnica: Alineja, 2004.
9. Najman Dražen; Ivan Posilović; Marija Dujjić. *Blokade i osvajanja vojarni i vojnih objekata JNA u Hrvatskoj 1991. - Grad Zagreb*. Zagreb: Udruga dragovoljaca Narodne zaštite Domovinskog rata, 2005.
10. Nazor, Ante ml., ur. *Specijalna policija MUP-a RH u oslobodilačkoj operaciji „Oluja“ 1995*. Zagreb: Hrvatski memorijalno - dokumentacijski centar Domovinskog rata, 2008.
11. Turić, Gordana. *U viteza krunica, I. dio*. Zagreb: Udruga roditelja poginulih branitelja Domovinskog rata grada Zagreba, 2008.

12. Scheffers, Joop. *Veleposlanik u Zagrebu: 1994. - 1998.* Zagreb: Ceres, 2000.
13. Strehovac - Streh, Darijo. *Tigrovi: Krv pobjednika.* Zagreb: Meditor-prom, 2005.
14. Šikić, Neven, Miomir Žužul, Ivan Fattorini (ur.). *Stradanja djece u Domovinskom ratu.* Jastrebarsko: Naklada Slap, Zagreb: Klinika za dječje bolesti Zagreb, 1994.
15. *Zagrebačka ratna 1991.* Zagreb: Muzej grada Zagreba, 2011.

15.2. NOVINE

1. „Utakmica Dinamo - Crvena zvezda, 13. svibnja 1990.“, *Slobodna Dalmacija*, 12. - 15. 5. 1990.
2. „Utakmica Dinamo - Crvena zvezda, 13. svibnja 1990.“, *Vjesnik*, 12. - 15. 5. 1990.
3. „Utakmica Dinamo - Crvena zvezda, 13. svibnja 1990.“, *Večernji list*, 12. - 15. 5. 1990.
4. „Raketiranje banskih dvora, 7. listopada 1991.“, *Slobodna Dalmacija*, 5. - 8. 10. 1991.
5. „Raketiranje banskih dvora, 7. listopada 1991.“, *Vjesnik*, 5. - 8. 10. 1991.
6. „Raketiranje banskih dvora, 7. listopada 1991.“, *Večernji list*, 5. - 8. 10. 1991.
7. „Raketiranje grada Zagreba, 2./3. svibnja 1995.“, *Slobodna Dalmacija*, 2. - 5. 5. 1995.
8. „Raketiranje grada Zagreba, 2./3. svibnja 1995.“, *Vjesnik*, 2. - 5. 5. 1995.
9. „Raketiranje grada Zagreba, 2./3. svibnja 1995.“, *Večernji list*, 2. - 5. 5. 1995.

15.3. AUDIOVIZUALNI MATERIJALI

1. Hitrec, Hrvoje. *Zagreb u Domovinskom ratu.* Zagreb: Zagreb film, 1997.
2. Manjkas Miljenko. *Domovinski rat počeo je na Maksimiru: Dinamo : Crvena zvezda 13.5.1990.* Zagreb: Večernji list, 2014.

15.4. WEB STRANICE

1. https://sh.wikipedia.org/wiki/Aleksandra_Zec, lipanj 2017.
2. https://hr.wikipedia.org/wiki/Ante_Parad%C5%BEik, lipanj 2017.